

SRPEN 1960



zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 88



ZNÁMÁ — NEZNÁMÁ LISTINA MARKRABĚTE PŘEMYSLA PRO MORAVSKÉ STATKY PRAŽSKÉHO BISKUPSTVÍ Z R. 1233

V 79. čísle *Zpráv Krajského vlastivědného střediska v Olomouci*, vydaném v září 1959, uveřejnil Florián Zapletal článek *Listina o Kojetíně z r. 1233*,¹ v němž seznamuje s listinou, která unikla jak vydavatelům českého i moravského diplomatáře, tak i zpracovatelům českomoravských Regest. Jde o listinu markraběte Přemysla, bratra krále Václava I., danou dne 2. prosince 1233 (podle Zapletala) v Hulíně, kterou Přemysl obnovuje svobody udělené jeho otcem, králem Přemyslem Otakarem I., statkům pražského biskupství ležícím na Moravě, zejména vsi Jaroměřicím a újezdu Kojetínu se všemi k němu patřícími vesnicemi.

Zapletal kupodivu a pohříchu neuvádí, odkud a v jaké podobě tuto listinu zná. Z citovaných latinských slov, jmen a jednoho celého obratu, jakož i ze znění některých českých vět, naznačujících obsah listiny, které jsou víceméně doslovným překladem příslušného latinského textu, by se zdálo, že Zapletal měl v rukách Přemyslovu listinu v plném znění. Avšak to, že o potvrzovaných svobodách (přesněji řečeno výsadách — jde o imunity a exempci) mluví celkem jen obecně a že plně nevystihuje ani celý obsah listiny — přechází totiž zcela mlčením Přemyslem dodaný zákaz vstupu markraběcích úředníků a komorníků na moravské statky pražského biskupství, na nichž všechnu soudní moc mají vykonávat jen úředníci pražského biskupa — vede mne k závěru, že se patrně opíral jen o nějaký podrobný regest listiny, proložený částečnými doslovnými citacemi.

A přece listina markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z r. 1233 se nám dochovala v plném znění. Její originál je sice, pokud známo, ztracen, ale celá listina byla doslovně přepsána z neporušeného originálu (*privilegio non cancellato, non abolito nec in aliqua parte sui viciato*) do potvrzovacího privilegia Václava II., daného v Praze 27. ledna 1288. Avšak ani tato Václavova confirmace se nám nezachovala v původním vyhotovení, nýbrž jen — pokud vím — ve dvou opisech, pocházejících ze 17. století.

První z nich, blíže nedatovaný, pořízený z originálu a zkolacionovaný notářem Adolfem Emerichem z M., je dnes uložen ve Státním ústředním archivu v Praze, fond Arcibiskupský archiv v Praze.² Je sice zaznamenán v II. svazku Regest,³ avšak ze stručného tam otištěného regestu není vůbec zřejmé, čeho se Václavem II. potvrzovaná listina markraběte Přemysla z 2. prosince 1233 týkala. A poněvadž Emler zřejmým přehlédnutím tuto dotud nevydanou Přemyslovu listinu ve svých dodatcích k Regestům ani v II., ani ve IV. svazku Regest, jak správně poznamenává Zapletal, nezveřejnil, unikala proto dlouho pozornosti badatelů. Teprve Josef Dobřák ve svých dějinách Pelhřimova se v souvislosti se záznamem Václavovy confirmace z r. 1288 v soupise privilegií pražského biskupství a arcibiskupství, pořízeném kolem r. 1463 péčí děkana Hilaria z Litoměřic, zmiňuje, že „běží o potvrzení svobod biskupského Kojetína“, a uvádí i přesnou signaturu, pod níž je opis této Václavovy confirmace v archivu pražského arcibiskupství uložen.⁴

Přepis tohoto opisu Václavovy confirmace spolu s doslovně inzerovaným textem listiny markraběte Přemysla pořídil si — a to nepochybně již před Dobřákem — zvěčňelý vydavatel českého diplomatáře Gustav Friedrich, v jehož pozůstalosti jsem jej pak našel. Z marginálních poznámek, týkajících se určení skladatele Přemyslovu listiny, je zřejmé, že Friedrich připravoval vydání této listiny na příslušném místě III. dílu Kodexu. Zvláštním nedopatřením, nejspíše založením pořízeného přepisu, k tomu však nedošlo a tak Přemyslova

listina bude zařazena až v dodatkovém svazku k dosud vydaným dílům českého diplomatáře, který připravuji. Svůj přepis, dal však Friedrich ochotně k dispozici Václavu Vaněčkovi, který imunitních ustanovení Přemyslovy listiny vydatně užil při zpracovávání a výkladu obsahového rozboru hospodářské imunity u nás v 13. a 14. století.⁵

Druhý opis Václavovy confirmace z r. 1288 s plně inzerovaným privilegiem markraběte Přemysla z 2. prosince 1233 je uložen v Harrachovském archivu v Mostu nad Litavou (*Bruck an der Leitha*) v Dolních Rakousích. Byl pořízen rovněž z originálu a jeho správnost byla ověřena dne 5. května 1641 u královského tribunálu v Olomouci registrátorem A. Dračovským. Neměl jsem dosud možnost osobně prostudovat tento opis Harrachovského archivu. Domnívám se však, že jde jen o prostý opis původního ověřeného opisu, pořízený v Harrachově kanceláři. Soudím tak z toho, že se zachoval jen jako příloha k opisu (či snad konceptu?) žádosti, kterou v srpnu 1641 podal pražský arcibiskup, kardinál Arnošt hrabě z Harrachu, císaři Ferdinandu III. a která, jak se v ní výslovně praví, byla doložena ověřenými opisy příslušných listin.⁶ Šlo právě o zpětné získání bývalých statků pražského arcibiskupství na Moravě, města Kojetína a vsi Jaroměřic, které byly již po dlouhý čas v držení světských osob a o něž marně usiloval již Harrachův předchůdce arcibiskup Jan Lohelius. Když i prvotní žádosti kardinála Harracha z let 1629 až 1638 zůstaly bez výsledku, třebaže císař dne 23. listopadu 1638 výslovně přikázal zemskému hejtmanu moravskému Juliu hraběti ze Salmu, aby zatím alespoň arcibiskupovy nároky na ves Jaroměřice sdělil tehdejšímu držitelům této vsi, Jiřímu a Janu Ladislavovi bratřím ze Zástřizl a vyzval je, aby prokázali k ní svá práva — arcibiskup bezvýslednost tohoto zákroku vysvětloval tím, že zemský hejtman jakožto držitel zápisného zboží kojetínského měl na věci pochopitelně osobní zájem a obával se, že i jemu tím hrozí ztráta zápisného zboží —, kardinál Harrach obrátil se v srpnu 1641 na císaře s novou žádostí, aby k prozkoumání a prosazení jeho oprávněných a podle jeho přesvědčení nepromlčených nároků jmenoval zvláštní komisaře, kteří by předvolali Julia hraběte ze Salmu jako držitele města Kojetína a Jana Ladislava ze Zástřizl jako držitele vsi Jaroměřic a seznámivše je s právními nároky arcibiskupovými, podepřenými starými privilegii, prozkoumali jejich práva k uvedeným statkům (s výslovným však vyloučením právního titulu darování a prodeje) a aby zváživše jejich případnou žádost za peněžitou náhradu či odstupné, pokusili se nejdříve o smírné vyřešení sporu a dobrovolné vrácení žádaných statků, a teprve kdyby toho nebylo lze dosáhnouti, aby předložili příslušný návrh na rozhodnutí sporné věci cestou práva. Není ovšem úkolem tohoto článku sledovati další průběh této záležitosti — stačí jen poznamenati, že pražský arcibiskup své nároky neprosadil a že oba statky, Kojetín i Jaroměřice, zůstaly i nadále v rukou světských.

Přepis tohoto harrachovského opisu Václavovy confirmace, který byl již roku 1886 pořízen pro Zemský archiv království Českého, je dnes uložen v bohaté sbírce přepisů ze zahraničních archivů ve Státním ústředním archivu v Praze. Ušel však, pokud je mně známo, dosud pozornosti badatelů a tím se stalo, že zůstala nepovšimnuta, třebaže je zachycena i v registrové kartotéce, pořízené k této sbírce přepisů, také v confirmaci inzerovaná listina markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z r. 1233.

Obrátme nyní pozornost k této listině markraběte Přemysla, neboť ona je vlastním předmětem naší úvahy. S jejím obsahem seznámil a o její povaze i historické ceně pojednal, jak již bylo řečeno, Florián Zapletal ve svém článku v 79. čísle *Zpráv KVS Olomouc*, který mně dal vlastně popud k napsání této stati. Zapletalovy vývody o listině — a jen na ně se zde omezují, ponechávaje ostatní, rozsahem větší části jeho článku vědomě stranou — je totiž nejen možno prohloubit a doplnit, ale některé je nutno i opravit.

Listina, jejíž plné znění otiskují v příloze, se zachovala, jak jsem již uvedl, jen ve dvou opisech, takže při jejím kritickém hodnocení můžeme vycházet jen z jejího diktátu (skladby) a obsahu. Zapletal ve svém článku výslovně uvádí, že „listinu vyhotovil markrabský písař (notarius) Hilarius“. Jistě mu nekřivím, tvrdím-li, že tento svůj soud, který je, jak uvidíme, správný, založil jen na formulí „datum per manus“, v níž je notář Hilarius jmenován, i když hned přitom připomíná, nepochybně podle Friedrichových vydavatelských poznámek v 1. sešitě III. dílu Kodexu, další tři listiny vyhotovené a případně i napsané notářem Hilariem (louckou z 2. dubna 1233, langheimskou z 25. září 1233 a litomyšlskou z 27. prosince 1233). Nic totiž nenasvědčuje tomu, že by byl sám podrobil bližšímu zkoumání sloh Přemyslovy listiny, aby tak určil jejího skladatele.

Náběh k stylově kritickému rozboru Přemyslovy listiny z 2. prosince 1233 učinil již Friedrich v marginálních poznámkách, resp. odkazech na jiné listiny z II. dílu Bočkova moravského kodexu, které dodatečně přičinil, jak jsem se již výše o tom zmínil, k svému přepisu pořízenému z arcibiskupského archivu — z těchto odkazů jednoznačně vyplývá, že za skladatele listiny měl Přemyslova notáře Hilaria. K témuž závěru došel i Jindřich Šebánek, jemuž byl přepis z Friedrichovy pozůstalosti zapůjčen, v práci o přímětických listinách, na jejímž začátku se podrobněji dotýká diplomatické činnosti notáře Hilaria.⁷

Přes tuto obecnou shodu mínění, s nímž se, jak z dalšího rozboru vyplýne, také já ztotožňuji, se domnívám, že nebude věci na škodu, provedu-li zde podrobněji stylově kritický rozbor zkoumané listiny. Za základní srovnávací materiál poslouží nám listiny markraběte Přemysla, určené různým příjemcům z let 1233 a 1234 — tedy časově blízké naší listině, o nichž Friedrich přesvědčivě zjistil, že byly složeny notářem Hilarem, který v té době zaujímal vedoucí postavení v markraběcí kanceláři; jsou to jeho listiny⁸ pro klášter litomyšlský z 27. prosince 1233 (CDB III, č. 53), pro klášter loucký z 12. července 1234 (CDB III, č. 74), pro měšťany v Uničově z 15. srpna 1234 (CDB III, č. 76), pro klášter loucký z 22. října 1234 (CDB III, č. 87) a blíže nedatovaná listina pro klášter zábrdovický z r. 1234 (CDB III, č. 97). K těmto pěti listinám lze ještě přidružit značně pozdější listinu markraběte Přemysla pro Vojtěcha z Doubravníka z 27. ledna 1238 (CDB III, č. 174). Druhou skupinu srovnávacího materiálu poskytnou nám pak listiny krále Václava I., do jehož totíž služeb notář Hilarius od druhé poloviny r. 1237 přešel, o nichž již Friedrich rovněž zjistil, že jsou nesporně Hilariovým diktátem; jde o Václavovy listiny pro brněnského plebána u sv. Petra Zdislava z 14. srpna 1237 (CDB III, č. 165), pro klášter zábrdovický z 16. května 1240 (CDM II, č. 314) a o tři listiny pro klášter tišnovský, z 4. dubna 1238 (CDB III, č. 180), z 27. dubna 1240 (CDM II, č. 316) a ze 7. prosince 1240 (CDM II, č. 330), tedy celkem o pět listin, určených vesměs pro moravské příjemce.⁹

Úvodní protokol Přemyslovy listiny pro pražské biskupství z 2. prosince 1233 neodpovídá kupodivu soudobým diktátům Hilariovým; není tu typická invocace jeho slavnostních listin *In nomine Domini nostri Hiesu Cristi amen*,¹⁰ nepřichází tu pro něho charakteristická devoční formule *miseracione divi*,¹¹ ba chybí tu i jím jinak pravidelně užívaná zvěčňovací formule *in perpetuum*.¹² Nepravidelný tvar jména vydavatelova (*Premizl* místo pro Hilaria tak charakteristického *Premilz*) lze ovšem snadno vysvětlit tím, že zkoumanou listinu známe jen z opisů.

Naproti tomu ve vlastním kontextu listiny se projevuje Hilariův sloh, lze říci, na první pohled. Nejvýrazněji vystupuje ve formulích promulgační a koroborační. Celá promulgace je totiž složena z obrátů, které jsou v Hilariových diktátech opětovně a opětovně doloženy,¹³ a pokud jde o formulí koroborační, několikrát se v listinách složených Hilariem shodně opakuje základ jejího před-

věti *ut autem... robur obtineant perpetue firmitatis*¹⁴ a velmi často je v nich zakončena ohlášením pečeti, vyjádřeným (někdy však s jiným řídícím slovesem) týmiž slovy jako v námi zkoumané listině.¹⁵

V textu listiny nalézáme však nadto i některé slovní obraty, které jsou pro Hilariův sloh význačné. Tak v arenze listiny slova *opera charitatis*,¹⁶ v naraci, která je uvozena, podobně jako v četných jiných Hilariových diktátech,¹⁷ spojkou *quoniam*, vysvětlující vložku *quocunque nomine censeantur*¹⁸ a v dispoziční obrát *consensum favorabilem tam hilariter quam liberaliter adhibemus*, mající obdobu sice až v mladších listinách doubravnické a tišnovské z r. 1238,¹⁹ avšak dotvrzující, že ve slovech *hilaris*, příp. *hilariter* měl notář Hilarius nesporně zálibu: setkáváme se s nimi totiž ještě i v jiných jeho diktátech.²⁰ Přitom však si musíme býti vědomi, že není to snad jen jeho specifikum: příslovce *hilariter* ve spojení s různými slovesy a v různých vazbách nacházíme např. častěji v písemnostech papežů Honoria III. a Řehoře IX.,²¹ a je možné, ba pravděpodobné, že právě z kuriálních písemností, ať již přímo či spíše z nějaké sbírky formulářů, sestavené na podkladě písemností papežské kanceláře, notář Hilarius si osvojil užívání slov *hilaris* a *hilariter*, a to i ve spojeních nám neobvyklých. Zjišťujeme-li však, že mezi našimi tehdejšími notáři činí tak především on,^{21a} pak jsme snad oprávněni vyslovit domněnku, že jeho záliba v slovech *hilariter*, příp. *hilaris* souvisí, představujíc jemnou narážku, s jeho vlastním jménem.

K bezpečnému určení diktátu jistě přispívá, můžeme-li zjistiti, že i některá méně často se vyskytující slova nebo obraty, které přicházejí v textu námi zkoumané listiny, jsou doloženy v jiných nesporných diktátech Hilariových. Tak obratu arengy *presens post exilium ad eterna celestis patrię gaudia* odpovídá podobný obrát v arenze loucké listiny z 12. července 1234,²² kdežto slovo *usitatum* má, třebaže v jiném rodě, jeho listina uničovská.²³ Obrát *narace collectis generalibus sive consuetudinariis seu adinventiciis* má svůj protějšek v imunitní listině loucké z 22. října 1234,²⁴ v níž — a to pokládám za zvlášť pozoruhodné — prostý pojem *fur*, běžný v ustáleném imunitním formuláři moravském, byl právě Hilariem rozveden na *fur vel latro*²⁵ právě tak, jak to čteme i na příslušném místě námi zkoumané listiny (*fures vel latrones*).

V závěrečném protokolu liší se však naše listina v jedné věci zásadně od všech ostatních listin diktovaných notářem Hilariem, a to tím, že do datovací formule, rozdělené do dvou částí, z nichž se první týká právního jednání a druhá vlastního vydání listiny, vkládá, a to mezi ně, výčet svědků. Ve všech ostatních diktátech Hilariových (s výjimkou posledního²⁶) připojen je totiž výčet svědků bezprostředně k formulí koroborační, a to zpravidla vazbou ablativu absolutního,²⁷ na niž vlastní jmenný výčet navazuje pak obrátem *quorum nomina in sequentibus continentur* nebo podobně.²⁸ A právě slovy *quorum nomina subsequuntur*, odpovídajícími v podstatě tomuto obrátu, hlásí se naše listina zjevně k dílu téhož diktátora. Z pořadí svědků při nejednotnosti, ba přímo rozmanitosti, která se v té věci v listinách skládaných notářem Hilariem uplatňuje, nelze pochopitelně vyvozovati nic průkazného; přesto lze však říci, že přesným a důsledně dodržovaným rozdělením svědků nejen na osoby duchovní a světské, nýbrž ve výčtu příslušníků duchovenstva i jejich hierarchickým seřazením do skupin (probošti — kanovníci — opati) představuje námi zkoumaná listina mezi Hilariovými diktáty přímo výjimku.²⁹

Vlastní datovací formule odpovídá však plně, a to v obou svých částech, obvyklému Hilariovu schématu.³⁰ Prvá její část, vztahující se k právnímu jednání a uvozená pravidelně slovy *Acta sunt hec*,³¹ uvádí rok podle našeho letopočtu, který však v jiných Hilariových listinách bývá pravidelně označován obrátem *anno gracie*,³² a číslo indikce.³³ Druhá část datovací formule, týkající se zlistinění a položená až za výčet svědků, začíná slůvkem *Datum*, po němž

následuje určení místa vydání listiny, pak obrat *per manus N. notarii*³⁴ a nakonec římské označení dne podle kalend, nōn a íd.

Shrme-li výsledky, k nimž jsme došli slohově kritickým rozbořem námi zkoumané listiny, můžeme i přes rozdíly a nepravdivosti, které jsme zjistili jednak ve formulích úvodního protokolu, jednak v umístění výčtu svědků a které ovšem nejsme s to blíže vysvětliti,³⁵ prohlásiti s naprostou určitostí, že skladatelem listiny markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z 2. prosince 1233 je jeho tehdejší vedoucí notář Hilarius, jmenovaný v „datum per manus“ formuli.

Po obsahové stránce listina markraběte Přemysla je, jak již bylo řečeno, jednak schválením a obnovením exempčních výsad, které moravským statkům pražského biskupství udělil jeho otec, král Přemysl Otakar I. (*prememorati patris nostri vestigiis inherentes . . . exemptioni prefate . . . consensum favorem . . . adhibemus, ipsam exemptionem per manum nostram . . . renovantes*), jednak jejich rozmnožením (*adaugere*) o zákaz vstupu markraběcích úředníků a komorníků na biskupské statky. Přitom však příslušná listina krále Přemysla není do obnovovací listiny markraběcí vložena v plném znění, nýbrž je uvedena jen obsahem, arcit' dosti podrobným, vyjmenovávajícím zejména propůjčené imunity a exempce. Vlastní znění královny listiny vůbec neznáme, neboť je již ztracena.

Listina markraběte Přemysla vykazuje však některé slovní shody s oním proslulým privilegiem, jímž král Přemysl Otakar I. dne 2. července 1221 po tří denním jednání na Šacké hoře obnovil pražskému kostelu a biskupství ztracená privilegia a výsady a vrátil mu na Moravě hrad Podivín s příslušenstvím.³⁶ Tyto shody, které vyznačil již ve svém přepisu z arcibiskupského archivu Friedrich, postihl správně ve svém článku i Zapletal, jenž se však domnívá, že obě tyto listiny na sebe vzájemně navazují, že totiž markrabě Přemysl obnovil r. 1233 svobody pražského biskupství, obsažené v restituční listině z r. 1221, pokud se vztahovaly na jeho moravské statky.³⁷ To není ovšem zcela přesné. Privilegium z 2. července 1221 jistě není bezprostřední předchůzí listinou listiny markraběte Přemysla z 2. prosince 1233, nýbrž je předchůzí listinou oné dnes již ztracené listiny krále Přemysla Otakara I., která je markraběcí listinou obnovována a která se již týkala přímo vsi Jaroměřic a kojetínského újezdu. Skladatel oné ztracené listiny krále Přemysla převzal nepochybně z jeho staršího privilegia z r. 1221 některá ustanovení a některé obraty doslova. A teprve z této listiny převzal je dále, ne-li všechny, tedy aspoň některé z nich, a to jen s nepatrnými úpravami, notář Hilarius do obnovovací listiny markraběte Přemysla z 2. prosince 1233. Takový je tedy ve skutečnosti vztah mezi listinami z let 1221 a 1233, takový je původ všech slovních shod, které v textu těchto dvou listin zjišťujeme a které jsem dal v přetisku listiny vysázet petitem. Jde především o výčet břemen, od nichž mají býti osvobozeny moravské statky pražského biskupství a z nichž některá jsou v listinném materiálu českomoravském té doby doložena jinak jen zcela ojediněle.³⁸ Jde však nepochybně i o označení adresáta (*episcopatus et ecclesie Pragenses*), jakož i o začátek narače s výčtem patronů pražského kostela.³⁹ A je pravděpodobné, že téhož původu je i v Hilariových diktátech jinak neobvyklá invocace *In nomine patris et filii et spiritus sancti amen*.⁴⁰

Zbývá konečně ještě otázka místa vydání listiny markraběte Přemysla z 2. prosince 1233. Zapletal ve svém článku píše, že listina byla vydána v Hulíně. To je však omyl, neboť v obou dochovaných opisech čteme shodně *Hvuoy*n, resp. *Hwoy*n, a toto jméno nelze naprosto ztotožniti s Hulínem. Uvážíme-li však, že graficky je snadno pochopitelná záměna velkého H s velkým Z, pak v tvaru *Hwoy*n můžeme s určitostí viděti písařovo přepsání jména *Znoy*m.⁴¹ Přemyslova listina byla tedy dána ve Znojmě. Tím ovšem padá Zapletalova poznámka, že „je to druhá pramenná zpráva o Hulíně, tehdy zeměpanském“,

a zároveň i doplnění itineráře markraběte Přemysla v r. 1233 jeho domnělým pobytem v Hulíně začátkem prosince toho roku.

V platnosti naproti tomu zůstává Zapletalovo tvrzení, že „o Jaroměřicích u dnešního Jevíčka a o Kojetíně obsahuje listina z r. 1233 nejstarší pramen-
ně zprávy“. A je-li tato listina markraběte Přemysla, jak se nám jejím slohově kritickým rozbořem podařilo, tuším, nezvratně prokázati, stylistickým dílem notáře Hilaria, pak je nesporně pravá a jejím údajům musíme proto přiznat víru. Tím se nám ovšem podstatně mění obraz nejstarších dějin města Kojetína.

Ladislav Hosák v článku věnovaném této otázce⁴² dospěl rozbořem všech až do té doby známých pramenů k závěru, že prvním zcela přesným datem v dějinách Kojetína je teprve rok 1290, kdy dne 20. října král Václav II. dovolil pražskému biskupu Tobiašovi, aby směl opevnit hradbami a příkopy své trhové městečko Kojetín, které v minulých dobách bylo zpustošeno Kumány a jinými barbary, a zároveň stanovil, že obyvatelé téhož městečka mohou napříště uží-
vati týchž svobod a práv, jako obyvatelé jiných moravských měst, avšak bez újmy svobod a výsad, které jeho předkové propůjčili kostelu a biskupství pražskému pro statek kojetínský a pro jiné statky a jež na biskupovu žádost on sám obnovil.⁴³ Při řešení otázky, kdy se Kojetín dostal v držení pražského biskupství, na kterou předchozí bádání dávalo různé, mnohdy i zcela protichůdné odpovědi, opřel se Hosák o zprávu městské rady kojetínské zemskému historiografu moravskému Hoferovi z 2. října 1727, v níž se podle rukopisu *Memorabilia varia regni Bohemiae et marchionatus Moraviae* (což je podle Hosáka nepochybně sbírka *Rozličných pamětí království českého a markrabství moravského*, sestavená Janem Tovačovským z Cimburka) uvádí, že král Přemysl Otakar daroval roku 1240 Kojetín pražskému biskupu Mikulášovi. Z této zmínky Hosák po úpravě zřejmě chybné datace vyvozuje, že k darování Kojetína došlo někdy v době mezi r. 1247, kde se totiž Přemysl (rozuměj II.) stal mladším králem českým, a lednem 1258, kdy biskup Mikuláš z Řisenburka zemřel.⁴⁴

Listina markraběte Přemysla z 2. prosince 1233 vyvrací pochopitelně oba tyto Hosákovy závěry. Jsouc naprosto spolehlivým pramenem, dosvědčuje nezvratně, že Kojetín a Jaroměřice byly majetkem pražského kostela a biskupství určitě již v době jejího vydání, ba navíc i to, že — poněvadž listina vlastně obnovuje, jak bylo řečeno, již starší výsady, propůjčené pražskému biskupství pro ves Jaroměřice a kojetínský újezd králem Přemyslem Otakarem I. — byly jím jistě již dříve.

Přitom ovšem otázka doby, kdy tedy pražské biskupství vlastně získalo statek kojetínský, zůstává i po nálezu Přemyslovy listiny z r. 1233 nadále otevřená. Zapletal soudí, že „Jaroměřice a újezd Kojetín se staly majetkem pražského biskupství před panováním krále Otakara I., tj. před r. 1197“, že „jistě patřily k pražskému biskupství už ve stol. 12.“ a že „nepadlo-li v dlouhém sporu krále Otakara I. s biskupem Ondřejem v letech 1216—1221 o Jaroměřicích a o Kojetíně ani slovo (na rozdíl od hradu Podivína s příslušenstvím)“, že je to dokladem toho, jak „pevně, nesporně a nerozlučně byly tehdy v držení pražského biskupství“.⁴⁵ Domnívám se však, že tyto Zapletalovy vývody, či přesněji řečeno dohady, nejsou správné, ba že naopak to, že o Kojetínu a Jaroměřicích není ani za sporů mezi králem Přemyslem a biskupem, a ani kdy předtím, nikde ani zmínky a že v privilegiu z 2. července 1221 král Přemysl vrací a daruje pražskému kostelu jakožto jeho bývalý majetek výslovně jen hrad Podivín se všemi právy a příslušenstvím, svědčí spíše o tom, že kojetínský újezd a Jaroměřice nebyly tehdy ještě majetkem pražského biskupství.

Soudím, že jasno do této otázky přináší právě ona ztracená listina krále Přemysla Otakara I., jejíž ustanovení markrabě Přemysl svou listinou z 2. prosince 1233 obnovil. Markrabě ve své listině mluví totiž výslovně o darování otcově (*preŕati patris nostri pia donatio nostraque super eadem donatione renovatio*), které se sice může týkati i jen udělení jmenovitě vypočítávaných imunit,⁴⁶ které však po mém soudu spíše vyjadřuje a zahrnuje přímé darování vsi Jaroměřic a kojetínského újezdu se všemi k němu náležejícími vesnicemi pražskému kostelu a biskupství. Oporu pro toto mínění nalézám jednak v podobném darování vsi Nedachlebic králem Přemyslem r. 1209 kanovníkům olomouckého kostela se současným propůjčením exempce a imunit, přičemž příslušná listina mluví rovněž jen obecně o *nostra donacio*,⁴⁷ jednak v Hosákem připomenutém výpisu z *Memorabilia varia regni Bohemiae et marchionatus Moraviae*,⁴⁸ uvádějícím výslovně, že Kojetín byl darován pražskému biskupství králem Přemyslem Otakarem, byť i s mylným vrocením k zhora nemožnému roku 1240 a tím ovšem i s mylným jménem příslušného pražského biskupa (Mikuláše). Domnívám se totiž, že se z této sice zřejmě zmatené zprávy přece jen ozývá tradicí uchované správné vědomí, že dárce Kojetína pražskému biskupství byl král Přemysl Otakar I.

Ptáme-li se, kdy tato — dnes ztracená — darovací listina krále Přemysla byla vydána, můžeme se vlastně opřít jen o zjištění, že vykazuje slovní shody s privilegiem z 2. července 1221, jehož datum je tudíž bezpečně termínem a quo. Soudím však, že k darování Kojetína a Jaroměřic pražskému kostelu došlo nejspíše v době přímé vlády krále Přemysla na Moravě, tj. někdy mezi 12. srpnem 1222, datem úmrtí králova bratra markraběte Jindřicha Vladislava, a asi polovinou roku 1224, kdy králův druhorozený syn Vladislav po předchozím vypuzení Děpolticů z Čech získal hodnost moravského markraběte.⁴⁹

U srovnání se základním významem, který listina markraběte Přemysla z 2. prosince 1233 má, jak jsem ukázal, pro osvětlení nejstarších dějin města Kojetína, anebo i s jejím významným přínosem pro poznání a rozbor hospodářské imunity u nás, tkvícím v bohatém výčtu břemen a dávek, kterého (jak jsem se už o tom zmínil) v plné míře využil již v r. 1937 Václav Vaněček⁵⁰ — proto také mohu tuto složku jejího věcného obsahu přejíti zde mlčením — ustupuje pochopitelně značně do pozadí skutečnost, že Přemyslova listina ve výčtu 21 svědků seznamuje nás s některými osobami, které z jiných souvěkých listin neznáme;⁵¹ vedle vyšehradských kanovníků Anselma, Gilberta a snad i Zdislava a vedle opatovického opata Jindřicha je to i několik feudálů světských, a to dokonce i s údaji jejich rodových souvislostí, takže i po této stránce listina podstatně přispívá k lepšímu poznání starého rodopisu.⁵²

Náš diplomatický i věcný rozbor listiny je u konce. Jeho výsledky opravňují nás jistě k závěru, že v listině markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z 2. prosince 1233 získalo naše historické bádání nový cenný pramen, který mnohostranně obohacuje a zčásti i opravuje naše dosavadní vědomosti.

¹ Str. 9–12.

² Sign. C 104 č. 4, Fascis VIII. Archiepiscopalia.

³ Jos. EMLER, *Regesta Bohemiae et Moraviae*, díl II, seš. 4, Praha 1874, str. 617, č. 1430.

⁴ Jos. DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*. Díl I. Doba předhusitská. Pelhřimov 1927, str. 455.

⁵ Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. stol.)*. Část druhá: *Pozemková vrchnost. Imunita hospodářská*. — Práce ze semináře československých právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze, č. 22. — Praha 1937, str. 109, pozn. 160 (Vaněček mluví ovšem mylně o „opisu listiny z archivu pražské kapituly“), a kromě toho str. 93 pozn. 31, str. 94 pozn. 39, str. 96 pozn. 52, str. 101 pozn. 97 a 100, str. 103 pozn. 114 a str. 112 pozn. 188. — Naproti tomu Heinz ZATSCHEK v základní práci, věnované moravským imunitním listinám, *Beiträge zur Diplomatik der mährischen Immunitätsurkunden. Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte*, seš. 9, Praha 1931, listinu markraběte

Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z 2. prosince 1233 nezná.

⁶ Harrachovský archiv v Brucku nad Litavou, fasc. 10 fol. 119: ... et adiungo huic supplicationi meae copias authenticas tam literarum maiestatum a regibus quondam Bohemiae Ottogaro Premyslao, Wenceslao, Wladislao et Maximiliano etc. emanatarum, quam aliorum instrumentorum eadem bona ecclesiastica concernentium, quorum originalia integra et inviolata prae manibus sunt.

⁷ Jindřich ŠEBÁNEK, *Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské*. — Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, roč. V, řady historické (C) č. 3. Brno 1956, str. 95/6 pozn. 15: „K nim (tj. nesporným diktátům Hilariovým) se druží nepublikovaná Přemyslova listina pro moravské statky pražského kostela z r. 1233. Máme zatím jen její opis, pořízený Friedrichem z pražského arc. archivu, odd. archiep. sign. VIII, př. C 104, č. 4.“

⁸ Pomíjím vědomě listinu markraběte Přemysla, danou 2. dubna 1233 klášteru louckému na patronátní právo kostela ve vsi Příměticích (CDB III, č. 38), třebaže se jí Zapletal, jak výše uvedeno, dovolává, poněvadž jde (jak dovodil Šebánek v práci, citované v předcházející poznámce) o falzum zhotovené v klášteře louckém na základě listiny markraběte Přemysla na patronátní právo kostela ve vsi Tasovicích z 12. července 1234, která byla složena i napsána notářem Hilariem (CDB III, č. 74). Při srovnávání slohu nepřihlížím ani k Přemyslově listině pro klášter langheimský z 25. září 1233 (CDB III, č. 50), poněvadž podle mého mínění nevykazuje čistý diktát Hilariův, za nějž ji pokládá Friedrich (a podle něho i Zapletal).

⁹ Také ŠEBÁNEK ve výše citované práci (str. 95/6 pozn. 15) prohlašuje všechny tyto listiny jak markraběte Přemysla, tak i krále Václava I. za Hilariův diktát.

¹⁰ Srov. CDB III, č. 53, 76 a 87. — V naší listině použita nvokace se vyskytuje jen v CDM II, č. 330.

¹¹ Srov. CDB III, č. 53, 74, 76, 87, 97, 180 a CDM II, č. 232, a v obráceném slovosledu v CDB III, č. 174. — Devoční formule naší listiny divina clementia je však užito též v CDM II, č. 316.

¹² Zvěčňovací formule in perpetuum nepřichází v Hilariových diktátech jen v listině CDB III, č. 97, která má však odlišnou skladbu, vylučující vůbec užití zvěčňovací formule.

¹³ Moderni et (případně ac nebo quam) posterī v CDB III, č. 53, 74, 76, 87, 97, 174, 180 a CDM II, č. 330; scripti huius inspectionem et copiam habituris v CDB III, č. 97, 165, 174 (zde scriptuli místo scripti) a 180, případně jen v jediném slově pozměněné scripti huius considerationem et copiam habituros v CDB III, č. 74 anebo jen v stručnější formulaci scripti huius copiam habituris v CDB III, č. 87, CDM II, č. 316 a 330; presencium exhibicione (místo attestatione naší listiny) duximus declarandum v CDB III, č. 76, 165, 174, 180 a CDM II, č. 316, resp. tomu příbuzné presencium exhibicione clarescat v CDB III, č. 53, 87 a CDM II, č. 330.

¹⁴ Srov. CDB III, č. 53, 76 a 87.

¹⁵ Presentem paginam sigilli nostri munimine decrevimus insigniri v CDB III, č. 76 a 87, se slovesem fecimus v CDB III, č. 74 a 165 a se slovesem duximus v CDB III, č. 174 a CDM II, č. 314 a 316. Příbuzné je ostatně též ohlášení pečeti v CDB III, č. 180: presentem paginam sigilli nostri karactere dignum duximus insigniri.

¹⁶ Srov. CDB III, č. 53, 74, 87, 180 a CDM II, č. 316.

¹⁷ Srov. CDB III, č. 53, 74, 87, 165, 180 a CDM II, č. 314 a 316.

¹⁸ Srov. CDB III, č. 53, 87, 165 (dvakrát), 174, 180 a CDM II, č. 316 a 330.

¹⁹ Srov. CDB III, č. 174: hadibentes favorabilem et benignum hilari liberalitate consensum, a CDB III, č. 180: favorabilem exhibuimus ac benignum hilari liberalitate consensum.

²⁰ Srov. CDB III, č. 74: contulimus tam hilariter quam libenter; CDM II, č. 314: hilari liberalitate contulimus, a CDM II, č. 316: contulimus hilariter ac libenter.

²¹ Příkladem uvádím doklady čerpané z výběrové edice C. RODENBERG, *Epistolae saeculi XIII e regestis Pontificum Romanorum selectae*, tom. I (Monumenta Germaniae Historica, Epistolae), Berlín 1883: recipientes hilariter: str. 10 ř. 34, str. 155 ř. 22/3, str. 159 ř. 20, str. 175 ř. 42, str. 177 ř. 2, str. 210 ř. 26, str. 258 ř. 19, str. 468 ř. 40, str. 534 ř. 9 a str. 676 ř. 28 — liberaliter et hilariter exhiberent: str. 108 ř. 38/9 — hilariter suscipiens: str. 191 ř. 29/30 apod. str. 366 ř. 21 — se hilariter et viriliter preparent: str. 268 ř. 18 — hilariter se offerendo: str. 339 ř. 1 — hilariter assignavit: str. 530 ř. 2 — hilariter compleantur: str. 530 ř. 15 — devote ac hilariter admittentes: str. 590 ř. 39 a str. 606 ř. 25. Podobně též ylaris et securius prosequatur: str. 78 ř. 10 — hilari scribimus novitate: str. 363 ř. 18 — ylares se ostendant: str. 534 ř. 37 — aj.

^{21a} Vedle Hilaria užívá podobných obrátů ve svých diktátech i tehdejší vedoucí notář královské kanceláře Vilém, avšak jen ojediněle; setkáváme se s nimi, pokud je mně známo, jen ve dvou jeho listinách, totiž v RBM II, č. 2785: liberaliter ac hilariter contulit, a v RBM I, č. 984: liberaliter et gratanter prebuius assensum, pocházejících z let 1238 a 1240, tedy z doby, kdy bývalý markraběcí notář Hilarius působil již rovněž v královské kanceláři Václavově. Nelze tedy zcela vyloučiti domněnku, že se i v tom mohl uplatnit jeho, byť i jen nepřímý vliv.

²² Srov. CDB III, č. 74: post exilium huius mundi peregrinantibus celestis regni patria salubriter aperitur. — Srov. ostatně též slova celestisque consolationis premia v CDM II, č. 330.

²³ Srov. CDB III, č. 76: str. 83 ř. 14.

²⁴ CDB III, č. 87: ab omnibus gravaminibus novis et veteribus, consuetudinariis sive noviter adinventis. — Srov. též CDB III, č. 53: ab omnibus serviciis consuetudinariis, novis seu veteribus. — V obou těchto listinách čte se v této souvislosti též obrát sint libera et exempta, který v téže souvislosti má i námi zkoumaná listina.

²⁵ CDB III, č. 87 — str. 95 ř. 40/1: de fure et latrone statuentes, ut si fur vel latro in bonis ecclesie prememorate fuerit deprehensus . . .

²⁶ CDM II, č. 330.

²⁷ Nejčastěji obratem *testium subscripcione adhibita* (CDB III, č. 53, 76 a 87), případně *testium nichilominus subscripcione adhibita* (CDM II, č. 314 a 316); vedle *adhibita* užívá Hilarius ojediněle též trpných přičestí *adiuncta* (CDB III, č. 97), *subiuncta* (CDB III, č. 174) nebo *adnexa* (CDB III, č. 180). Jednodušší ablativ absolutní *testibus subscriptis* čteme v brněnské listině CDB III, č. 165, kdežto v CDB III, č. 74 je výjimečně užito sice podobného obratu, avšak s přičestím činným: *subscripcionem testium nichilominus adhibentes*.

²⁸ Srov. CDB III, č. 76, 87, 165 a 174, a kromě toho týž obrat se slovesem *annotantur* v CDM II, č. 316 a se slovesem *exprimuntur* v CDM II, č. 314. Zřejmě podobný je i obrat *quorum nomina sunt in sequentibus subarata*, jehož užil Hilarius v CDB III, č. 74 a 180 a v zestručněném znění v CDB III, č. 53.

²⁹ Celkem nejbliže jí po té stránce stojí CDB III, č. 180.

³⁰ Odlišnou datovací formuli má jen listina zábrdovická CDB III, č. 97, v níž časový údaj se omezuje jen na indikci: *Datum in Opavia indictione VII^a*.

³¹ V CDB III, č. 53 chybí však slůvko *hec*.

³² Označení *anno dominice incarnationis* má kromě naší listiny jen CDB III, č. 74.

³³ V listině pro brněnského plebána Zdislava (CDB III, č. 165) následuje za indikcí ještě denní datum podle římského způsobu, které bylo tam přesunuto z druhé části datovací formule, kde pochopitelně není pak již uvedeno.

³⁴ Formule *per manus N. notarii* chybí jen v CDM II, č. 330. — Je-li ve všech listinách složených Hilariem ve formuli „datum per manus“ vždy pořadí slov *N. notarii*, pak můžeme jistě s určitostí prohlásit opravu, kterou nadepsáním číslic „2“ nad slovo *Hilarii* a „1“ nad *notarii*, naznačujícím přehození těchto dvou slov, provedl v opise arcibiskupského archivu ověřující, resp. kolacionující notář, za chybnou, zejména když i opis harrachovského archivu má zde obvyklé pořadí slov (srov. v otisku listiny pozn. tt). Z toho ovšem vyplývá, že ani jiným opravám kolacionujícího notáře, pozměňujícím původní znění arcibiskupského opisu, pokud tyto opravy jsou v rozporu s textem harrachovského opisu, nelze přiznat průkaznost (srov. v otisku listiny pozn. i a k).

³⁵ Jedině to, že úvodní protokol námi zkoumané listiny není zakončen jinak pravidelně se vyskytující zvěčňovací formulí *in perpetuum*, bylo by snad možno vysvětliti tím, že se listina zachovala jen v opise, že totiž již písař Václavovy konfirmace z r. 1288 tuto zvěčňovací formuli nedopatřením vypustil.

³⁶ CDB II, č. 217.

³⁷ ZAPLETAL píše (str. 10): „Mezi listinami krále Otakara I. a jeho syna Přemysla z let 1221 a 1233 jsou nápadné paralely. V obou jsou vzpomínání v téměř pořadí patroni pražského kostela mučedníci Vít, Václav a Vojtěch. V obou jsou uvedeny obnovené svobody v téměř znění. Obě listiny na sebe vzájemně navazují. Markrabě Přemysl obnovil r. 1233 svobody pražského biskupství, obsažené v restituční listině jeho otce krále Otakara I. z r. 1221, pokud se ony svobody vztahovaly na moravské statky tohoto biskupství.“

³⁸ Např. vřez nebo původ.

³⁹ ... *ad honorem * dei patris ac beatorum martirum Viti, Wenceslai, * Adalberti patronorum* ... — Sluší však poznamenati, že i v jiných dvou Hilariových diktátech se setkáváme s podobným začátkem narační formule, totiž v loucké imunitní listině z r. 1234 (CDB III, č. 87): *quoniam ad honorem dei ac beate Marie virginis sanctique Wenzeslai martiris*, a v tišnovské z 1240 Apr. 27 (CDM II, č. 316): *quoniam ad honorem gloriose virginis dei genitricis Marie*.

⁴⁰ Přichází, jak již bylo vzpomenu, jen v CDM II, č. 330.

⁴¹ Zvláštní shodou okolností máme stejnou záměnu tohoto tvaru přímo doloženu ještě jednou v našem soudobém diplomatickém materiálu. V milostivém listě, kterým papež Řehoř IX. dne 20. května 1224 znovu potvrzoval louckému klášteru patronátní právo k několika jmenovitě uváděným kostelům spolu s desátkou, které témuž klášteru již předtím potvrdil olomoucký biskup Robert zvláštní listinou, opatřenou též kapitulní pečeti, kteréžto listiny se papežský list přitom (byť i jen jako inzertu v listě kardinála Řehoře de Crescentio) výslovně dovolává, jmenuje se mezi těmito kostely též kostel *de Huoem* (CDB II, č. 256); že jde o kostel ve Znojmě, je dotvrzováno právě zmíněnou listinou Robertovou, která v téže souvislosti jmenuje *ecclesiam de Znoem* (CDB II, č. 207). Přitom obě listiny, papežova i biskupova, jsou zachovány v originálech.

⁴² Ladislav HOSÁK, *O nejstarších dějinách Kojetína*. (Příspěvek k metodologii historicko-vlastivědné práce.) Vlastivědný věstník moravský: roč. XII, Brno 1957, str. 47–51.

⁴³ Jos. EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, II, č. 1518. — Závěrečnému ustanovení tohoto privilegia, které se zjevně týká Václavovy konfirmace z r. 1288 námi zkoumané listiny markraběte Přemysla, nevěnoval však HOSÁK bližší pozornost.

⁴⁴ HOSÁK, uv. čl., str. 48 (bod 10) a 49.

⁴⁵ ZAPLETAL, uv. čl., str. 10.

⁴⁶ Tomu by se zdál nasvědčovat jiný obrat listiny: *per donationem patris nostri a collecta ... et aliis gravaminibus ... sint libera et exempta*.

⁴⁷ CDB II, č. 86.

⁴⁸ HOSÁK, uv. čl., str. 43 (bod 10) — srov. i výše.

⁴⁹ V úvahu mohlo by ovšem přicházeti též období přibližně jednoho roku, ležící mezi úmrtím tohoto Vladislava, tj. 18. únorem 1227, a jmenováním nejmladšího králova syna Přemysla markrabětem, k němuž došlo nejspíše v souvislosti s korunovaci Václava I. na krále českého, slavenou dne 6. února 1228 (srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny* I, 3, Praha 1928, str. 580, pozn. 4) — je to však, jak soudím, méně pravděpodobné.

⁵⁰ Srov. výše, pozn. 5.

⁵¹ ZAPLETAL se zřejmě mýlí, píše-li (str. 10), že „v listině je vyjmenováno 21 svědků, významných to osobností duchovních i světských, Čechů i Moravanů, známých z jiných soudobých listin“.

⁵² Nemohu zde ovšem pro nedostatek místa tuto otázku podrobněji rozvádět. Omezím se jen na opravu jednoho hrubého omylu Zapletalova. ZAPLETAL se totiž, i když v jiné souvislosti (str. 11), zmiňuje, že na Přemyslově listině „je uveden mezi svědky Ctibor z Jezbořic (Tstibor Gesutborouicz)“, tj. pocházející z Jezbořického statku, ležícího v západním Chrudimsku v Čechách a patřícího olomouckému biskupství. V tom se ovšem mýlí. Gesutborouicz je totiž patronymikon, tj. jméno rodové odvozené od vlastního jména otceva — jde tudíž o Ctibora syna Ješutborova, a šlechtic Ješutbor je doložen v několika soudobých listinách.

⁵³ Při přetisku listiny se řídím dnes běžnými vydavatelskými zásadami. Text převzatý doslovně z privilegia z 2. července 1221 (CDB II, č. 217) je tištěn petitem, přičemž menší textové rozdíly, podmíněné změnou větnou vazbou, jsou vyznačeny proloženým petitem. Tam, kde z převzaté části bylo z předlohy vypuštěno nějaké slovo, je položena hvězdička. — V textových (abecedních) poznámkách písmeno B značí opis zachovaný v arcibiskupském archivu (dnes Státním ústředním archivu) v Praze, písmeno C opis Harrachovského archivu v Brucku nad Litavou.

PŘÍLOHA⁵³

In nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Premizl,^{a)} divina clementia marchio Morauie. Cum sit rationis ordine usitatum donationes licitas et^{b)} honestas pro commodo temporalis perpetuari privilegiis et testimoniis roborari, multo fortius huiusmodi munimentis fulcienda sunt opera charitatis, quorum exercitio pre-sens post exilium ad eterna celestis patrie gaudia pervenitur. Modernis igitur et posteris, scripti huius inspectionem et copiam habituris, attestatione presentium duximus declarandum, quoniam ad honorem * dei patris a c beatorum martirum Viti, Wenceslai,^{c)} * Adalberti, patronorum sancte^{d)} Pragensis ecclesie, ipsius promotione^{e)} benignius^{f)} intendentes, cum, nisi beneficiis crescamus, nihil nos prestissemus putemus, libertatem et exemptionis gratiam, episcopatu et ecclesie Pragensi super bonis eiusdem in Moravia sitis pia devotione concessam, diminuere nolumus, sed pro modulo virium nostrarum potius^{g)} adaugere. Sane cum in^{h)} privilegiis ecclesie pre-taxate invenimusⁱ⁾ expressum et perspeximus^{k)} contineri, quod bona ipsius episcopatus, villa videlicet Yaromeriz^{l)} et circuitus Cogety^{m)} cum omnibus villis attinentibus, et alia bona eiusdem episcopatus in Moravia sita, quocunque nomine censeantur, per donationem patris nostri pie recordationis Othakari,ⁿ⁾ quondam regis Bohemie, a collecta^{o)} quatuordecim denariorum et aliis collectis generalibus, sive consuetudinariis seu adinventiciis, ab exactionibus,^{p)} * inquietationibus et vexationibus, edificatio-nibus castrorum, fossatis, venditione, narok zvvod, hlaua, wrez,^{q)} presecu, prouuod, narez, poyesd^{q)} et * aliis gravaminibus, cuiuscunque nominis extiterint, sint libera et exempta, eo nihilominus observato, ut ad nos iudicio sanguinis pertinente, si forte fures vel latrones in predictis bonis fuerint deprehensi, nostre tradantur curie condemnandi, culpe vero satisfactio in bonis reorum et pena pecuniaria penes officiales^{r)} Pragensis^{s)} episcopi perseveret: prememorati patris nostri vestigiis inherentes, precipue in piis causis, exemptioni prefate secundum formam prescriptam consensum favorabilem tam hy-

lariter quam liberaliter adhibemus, ipsam exemptionem per manum nostram affectuoso desiderio renovantes et districtius inhibentes,^{t)} ne quis beneficiariorum et camerariorum nostrorum in bonis prelibatis ex causa citandi vel quovis alio modo nocendi audeat comparere. Volumus enim^{tt)} et presentis scripti testimonio declaramus, quod omnes et singuli homines constituti in bonis eisdem per officiales predictos domini episcopi, et non per alios, iudicentur. Ut autem prefati patris nostri pia donatio nostraque super eadem donatione renovatio robur obtineant perpetue firmitatis, neve malignorum insidiis successu temporis temere valeant impugnari, presentem paginam sigilli nostri munimine decrevimus insignire.

Acta sunt^{u)} hęc anno dominice incarnationis^{v)} MCCXXXIII,^{w)} indictione VI,^{x)} presentibus viris honestis, testibus idoneis fide dignis, quorum nomina subsequuntur: Eppo Pragensis prepositus, Hermannus^{y)} Luthomericensis^{z)} prepositus, Tobias^{aa)} canonicus Pragensis, Marquardus canonicus Pragensis, Laurentius canonicus Pragensis, Arnoldus prepositus Wissegradensis,^{bb)} Anselmus^{cc)} canonicus Wissegradensis,^{bb)} Sdezlaus^{dd)} canonicus Wissegradensis,^{bb)} Gilbertus^{ee)} canonicus Wissegradensis,^{bb)} Renherus^{ff)} abbas de Cladrub,^{gg)} Henricus abbas de Oppatouitz,^{hh)} Prybizlausⁱⁱ⁾ Prcossouitz,^{kk)} Prybizlausⁱⁱ⁾ Petrouiz,^{ll)} Wok Benessouicz, Cyrh Radossouicz, Ydik^{mm)} Mili-chouicz, Tstibornⁿⁿ⁾ Gesutborouicz, Racz Vilessicz,^{oo)} Mracota Tomissouicz,^{pp)} Thomis^{qq)} Thomissouicz, Domazlaur^{rr)} Perarticz.

Datum Znomy^{ss)} per manus Hilarii notarii^{tt)} IIII^{uu)} nonas decembris.

a) Przemisl C. — b) quam C. — c) Venceslai C. — d) sanctę chybi v C. — e) promotionem C. — f) benignus pisařskou chybou v B. — g) potius chybi v B. — h) in v B dodáno nad řádkou, v C chybi. — i) v B rukou notáře ověřujícího opis nadepsáním eri škrtnutému druhému i opraveno v invenerimus. — k) v B ověřující notář přepsáním i v e a nadepsáním ri opravil v perspexerimus. — l) v B koncovka riz opravena z původního ruz; Jaromierzicz C. — m) Cogetin C. — n) Ottakari C. — o) v B zřejmě pisařskou chybou accollecta (rozdělena do dvou řádek: ac - colecta). — p) exationibus pisařskou chybou v B. — q) narez, presecu, provod, poyesd C. — r) v B koncově s přepsáno původnímu m; officialem Pragensem episcopi C. — s) Prageň B. — t) v B ověřující notář opravil nadepsáním in škrtnutému ex z původního exhibentes. — tt) etiam mylně C. — u) v B nadepsáno ověřujícím notářem škrtnutému mylněmu fuit. — v) v přepisu textu C psáno a. D. — w) 1233 B i C. — x) 6^a C. — y) Hrmam' B. — z) v B ri nadepsáno nad řádkou; Litomericensis C. — aa) Thobias C. — bb) Vissegeradensis B. — cc) Ensalmus B. — dd) Sdeslaus C. — ee) Gylbertus C. — ff) Einherus pisařskou chybou v C. — gg) Kladrub C. — hh) Opatovicz C. — ii) Przibislaus C. — kk) Prtos-souicz C. — ll) Petrouicz C. — mm) Ydih B. — nn) v B počáteční T opraveno přepsáním z C. — oo) v B opraveno přepsáním z Vilezuz (?); Wilesicz C. — pp) Thomissouicz C. — qq) v B Thonus opraveno přepsáním z Thomas. — rr) Domazlaw C. — ss) Hvuoy B; Hwoyn C. — tt) v B ověřující notář jistě chybně změnil pořadí slov nadepsáním číslice 2 nad Hilarii a 1 nad notarii. — uu) 4^o B i C.

REÁLNÝ OBRAZ DVOU NEJVĚTŠÍCH HRADŮ NA JESENICKU

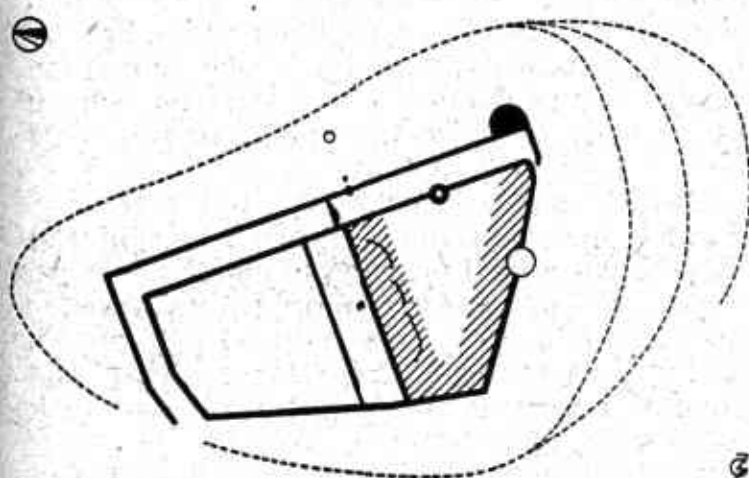
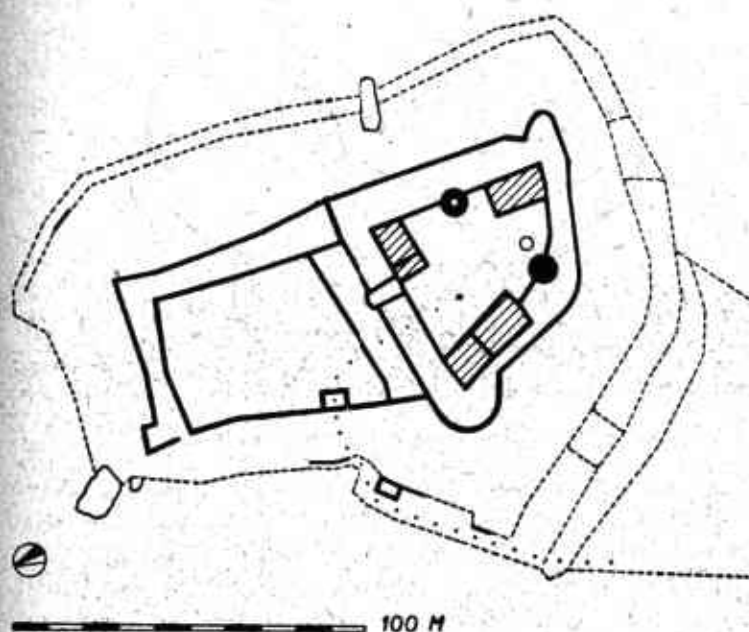
Studie Herberta WEINELTA o hradech a opevněních severozápadní Moravy,¹ patří svou popisnou stránkou k nejlepším pracem své doby a svého území. Musíme však přistupovat kriticky k jeho nacionalistickým historickým vývodům,² musíme odmítnout teorie vzniku středověkých opevnění ve výhradní podobě „germánskaského“ nebo „franckonormanského“ hradu.³ Musíme hodnotit nově i vlastní stavební obraz hradů, přesto, že byly popsány Weineltem na podkladě poměrně objektivního průzkumu a zaměření. V některých případech nebyl totiž Weinelt důsledný — jak nám ukazuje příklad hradu Kaltnštejnu u Žulové —, jindy podléhal určitému dogmatu, ideji, principu, které uplatňoval za každou cenu, bez ohledu na skutečnost, — jako u hradu Edlštejnu u Zlatých Hor.

Edlštejn byl nejmohutnějším hradem jihovýchodního pásma hraničních opevnění Jesenicka, zbudovaných v první polovině 13. století vratislavským biskupem proti moravskému Opavsku. Biskupové vybudovali také na severozápadní hranici svého jesenického území řadu hradů proti českému Kladsku, mezi nimiž byl nejsilnější Javorník. Z analogie feudálního pána a feudální funkce odvodil Weinelt hbitě analogii současné doby vzniku hradů,⁴ kterou opřel o vykonstruovanou analogii hradního půdorysu, jeho obranného řešení a rozmístění obranných článků.⁵ Weinelt zdůraznil umístění hlavního hradu do směru nepřátelského útoku, skryté umístění zadního hradu a vestavění „bergfriedu“ do okružní zdi.

Rozebereme-li však podrobně terénní podmínky obou hradů, formy jejich dispozice a fortifikační význam jejich článků, zjistíme významové nebo funkční odlišnosti, skryté pod povrchem formální obdoby. Nejdříve musíme odmítnout Weineltovy úvahy, kterými radil zbudovatelům hradu vyměnit zadní hrad za přední a opačně.⁶ Musíme odmítnout dogmatický názor, že hradní jádro musí být umístěno až na samém konci hradu, za všemi předloženými opevněními, neboť situování hlavního hradu bylo vždy určeno nejpriznivějšími podmínkami ke vzniku chráněného a nepřístupného hradního jádra. I když v případě Edlštejnu a Javorníku musel stát horní či hlavní hrad před zadním hradem, byly důvody k tomuto vedoucí zcela rozdílné. U obou hradů byla oddělena koncová část ostrohu, nesoucí budoucí hradiště, od ostatního hřebenu hlubokým, ve skále tesaným příkopem. U Edlštejnu byl vykopán příkop před nejširší a současně nejvyšší částí hradiště, kdežto na Javorníku zůstala širší a vyšší část ostrohu před hradištěm. U Edlštejnu bylo možno vybudovat hlavní a současně horní hrad jediné za příkopem, v přední části hradiště; přemístění jádra hradu dozadu, do části značně snížené, byť vzdálené útoku, by bylo obranně nelogické a protismyslné. Na Javorníku, kde není terénní rozdíl tak velký, bylo možno posunout jádro hradu i dozadu, do zúžené části hradu; potřeba důrazné obrany proti vyvýšené přístupové plošině si však vynutila soustředění hlavních hradních staveb — hlásky a druhotně i paláce — do rozšířené přední části hradu. V obou případech tedy došlo k formálně obdobnému výsledku následkem působení zcela odlišných příčin. U Edlštejnu hrál hlavní úlohu terén vlastního hradiště, na Javorníku to byl terén před hradem, nepříznivé výškové situování a půdorys hradiště, i z toho vyplývající potřeba soustředěné obrany.

Také situování hradních věží nebylo náhodné, nebylo však jednotným záměrem jednoho feudála, jednoho architekta, jedné osoby. Byl-li „bergfried“ u Edlštejnu umístěn v rozporu s funkční a fortifikační zvyklostí své doby do

linie hradeb, bylo to pouze vlivem terénních podmínek hradiště. Terén se nad příkopem zvedal na jižní straně do takové výšky,⁶ že by hradba, postavená na okraji srázu, převýšila značně úroveň dvora horního hradu, v jehož středu stávala obvykle ve 13. století věž. Hradba by jí tvořila více než obranný „plášť“, byla by více než „štítovou hradbou“, neboť by přímo odsuzovala věž k obranné pasivitě a dokonce by ji svou úrovní ohrožovala. Bylo tedy zcela logické, že hláska byla postavena do nejvyššího místa horního hradu, do linie hradby, i když v té době nezvykle pokrokově.



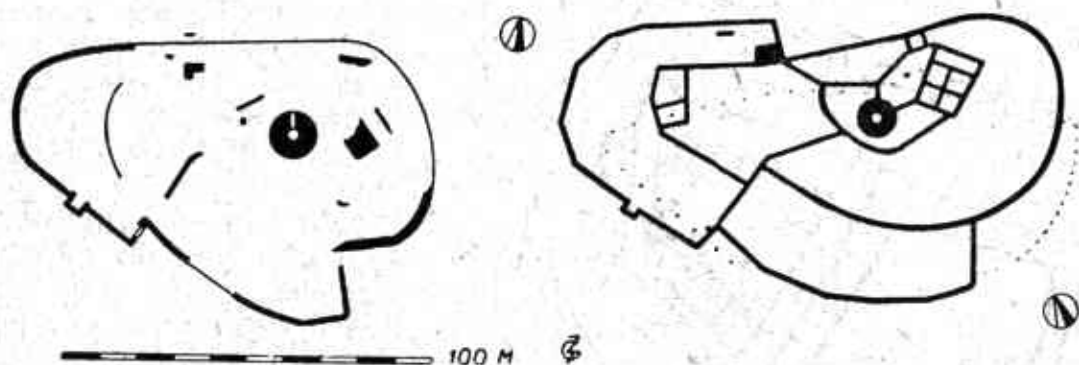
HRAD EDLŠTEJN — půdorysy hradu od Gardavského 1958 a Weinelta 1936.

V případě Javorníku tomu bylo docela jinak. Hrad zbudovaný zřejmě až na přelomu 13. a 14. století,⁷ využíval fortifikačních forem, odpovídajících formám útoku a obrany, odpovídajících přesně technické a ekonomické úrovni doby. Věž byla posazena do nárožní hradeb, ne již z důvodů terénních, nýbrž z důvodů ryze a primérně obranných. Skutečnost, že hmota věže měla zadržet nápor těžké nepřátelské metostřelby, je zjevná i z půlkruhového vyztužení čela hradního paláce a čela spojovací hradby, které se obracely spolu s věží třemi půlkruhy zdíva k nepříteli.

U obou hradů to byly tedy zcela rozdílné důvody, vedoucí k formální podobě, která se nesmí stát dogmatem, neboť zavede na scestí. Tak se stalo, že Weinelt mylně datoval Javornický hrad, vytvářel analogie tam, kde nebyly⁸ a upravoval si půdorys Edlštejnu podle své ideologické koncepce. Jeho půdorys se blíží skutečnosti pouze v hrubých rysech, pouze v hrubých rozměrech.⁹ Weineltův Edlštejn působí jako hrad jednoduchý a nevyzrálý, ve skutečnosti je však mnohem bohatější a různotvárnější. Weinelt sice zakreslil polozachovanou oválnou baštu, domníval se však

mylně, že jde o dolní část polootevřené věže.¹⁰ Nesledoval dál linii hradby a nevšimnul si také velkého rondelu, postaveného těsně před rokem 1467 posádkou krále Jiřího z Poděbrad. Weinelt si sice všimnul rumisek bývalých budov,¹¹ nesledoval však linie jejich zdí. Právě tak nedokončil objev polygonální bašty horního hradu, rovněž díla 15. století a základů věže první brány, o níž se mylně domníval, že vedla přímo do horního hradu.¹² Nevšimnul si ani zbytků studny, kterou již uváděl Peter a nezabýval se ani zajímavým okružním valem¹³ a příkopy, jež zakreslil pouze ve schématu.

Objevil-li u Edlštejnu alespoň hrubou, i když mylně vyloženou strukturu, pak u Kaltnštejnu se nepokusil ani o významovou vazbu prvků hradního útvaru, nehledě k žádoucímu prohloubení výzkumu. Kaltnštejn, spolu s Kobříštem, krajinně a turisticky nejvýznamnější hrad na bývalém Jesenicku, si zachoval dosti rozsáhlé zbytky. Vysoká troska věže¹⁴ a několikametrové zbytky hradeb,¹⁵ představují spolu s klenbami paláce nejlépe zachovanou jesenickou zříceninu. Weinelt se však omezil na pouhé zaznamenání¹⁶ význačnějších fragmentů, pominul jejich vazbu¹⁷ a omluvil nemožnost vytyčení linie hradní cesty i linie okružních zdí.¹⁸



HRAD KALTENŠTEJN – půdorysy hradu od Weinelta 1936 a Gardavského 1958.

Podrobný výzkum fragmentů a přesné zaměření však umožňují odhalit původní strukturu půdorysu a linii hradní cesty. Ta procházela od vstupu do hradu až na palácové nádvoří čtyřmi branami, jak odpovídá historické zprávě z inventáře, sepsaného v roce 1443.¹⁹ Můžeme také blíže lokalizovat budovy tehdy uváděné. Místnost u druhé brány byla umístěna pravděpodobně v I. patře budovy, nad průjezdem brány a pivovar nebo koňská stáj byly asi vedle brány. Mlýn mohl být položen v severní části parkánu, kde posud stojí vedle hradby druhá zeď neurčitěho účelu. Čtvrtá brána, tehdy již chatrná, byla umístěna přímo pod věží, spojovací chodba z věže k paláci měla být vedena po ochozu spojovací zdi mezi nimi. Z bašt, které měly být zřízeny, byla postavena asi jediná, nedaleko první brány.

Po roku 1443 již hrad dlouho neexistoval, neboť již roku 1505 byl vratislavským biskupem rozbořen. Tehdy také, jak správně odhadl Weinelt, byla hláska vyhozena do povětří. Mocný výbuch²⁰ roztrhl věž v linii vstupní chodby I. patra a roztrhl úplně její jihovýchodní stěnu, oslabenou vnitřním šnekovým schodištěm,²¹ vstupy v přízemí a v I. patře, střílnami a snad i okénky k paláci. Zdivo bylo odmrštěno daleko od věže, až na svahy kopce. Část základů byla dokonce vyšinuta o metr ze svého místa. Severozápadní polovina věže se však zachovala jako vzorný příklad starého věžního vnitřku.²²

Dnes si již mnozí návštěvníci hradu ani neuvědomují podle jeho zbytků bývalý průběh hradeb a umístění hradních budov. Domnívají se dokonce, že zde stála pouze hlásná věž.²³

Odpovědný výzkum, správné zaměření, rozbor a výklad bývalých feudálních sídel se tedy stává hlavním úkolem této oblasti společenských věd.

¹ H. WEINELT – Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes, Breslau 1936 a Dr. H. WEINELT – Grundriss der Schönhengster Burgenkunde, –.

² WEINELT – Grundriss . . . str. 27: „Veškeré opevňovací stavitelství Slovanů ve středověku je až na malé výjimky německým kulturním darem, což platí obzvláště o kamenných hradech.“ WEINELT – Probleme . . . str. 7: „Slované původně neznali umění hradního stavitelství, přejali je od nejbližšího germánského kmene, od Sasů. Nejčastější forma, s níž se setkáváme, odpovídá dokonale saským okrouhlým valům.“ Str. 10: „V Čechách, na Moravě a ve Slezsku vznikají až do konce hrady saského stylu, i když jsou v útvarech poslední doby všeobecně pozorovatelné francouzské vlivy.“

³ Formální dělení hradu podle jejich půdorysu, zavedené Schuchhardtem, prohlašuje Weinelt v aplikaci na našem území. Opevnění okrouhlá, oválná a jim blízká jsou nazývána g e r m á n s k o s a s k ý m i, vzniklými na „indogermánských kořenech“; opevnění čtvercová, obdélná, pra-

videlná, jsou nazývána *frankonormanskými* a uváděna do spojitosti s římskou a středozemní kulturou. Záměrně nacionalistický přístup k problematice umožňuje použitím těchto formálních kritérií „odhalit germánské kořeny“ ve všech opevněních naší země. Tvrze – obvykle pravidelné – jsou řazeny do jednoho okruhu, hrady – víceméně nepravidelné – do okruhu druhého, bez ohledu na zcela rozdílné ekonomické, technické, třídní a často i národnostní podstaty jejich vzniku, které jsou záměrně zanedbány. Nejlepší znalec světové a německé hradní architektury, Bodo EBHARDT, popírá ve svém stěžejním díle realnost těchto hypotéz jako fantastickou a nepodloženou skutečností (*Der Wehrbau Europas im Mittelalter*, Berlin 1939, str. 411, 477, 497, 586).

⁴ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 31.

⁵ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 38, 39, 40: „Plán hradu ukazuje překvapující a dalekosáhlou souhlasnost s polohou hradu Javorníka, která nemůže být náhodná Jako Javorník dělí se také Edelstein na hlavní hrad, který je obrácen zvláštním způsobem proti útoku a na zadní hrad. U obou hradů stál Bergfried v okružní zdi hlavního hradu na straně útoku a hlavní hrad byl od zadního hradu ostře obranně oddělen; u Edelsteinu příkopem, u Javorníku vysokou plášťovou hradbou a dvorem. Nápadná souhlasnost tkví také v tom, že hlavní hrad se u obou opevnění obrací právě proti útoku a že se pod jeho ochranou nachází méně důležitý zadní hrad s pomocnými budovami. V obou případech tedy bylo upuštěno od možnosti vybudovat hlavní hrad na místě chráněného zadního hradu a předložit mu jako účinnou ochranu široké prostorné předhradí. Bezsporně(?) by u obou hradů bylo místo zadního hradu příznivější pro polohu hlavního hradu; (stavitelé hradů) by byli lépe udělali, kdyby se chránili předhradím položeným na místě hlavního hradu proti příznivému nástupu útoku. Také stejná poloha Bergfriedu u obou hradů není žádnou náhodnou obdobou“

⁶ Střední část valu ležícího mezi příkopy je vyvýšena o 9,5 m nad dno prvního příkopu a o 7,5 m nad dno druhého příkopu. Úroveň terénu věžiště leží 23,5 m nad dnem druhého příkopu, tj. 16 m nad úrovní valu.

⁷ První listinná zmínka o hradu „Jawirnich“ pochází z roku 1307.

⁸ Půdorys Edlštejnu tvoří v poslední vývojové etapě téměř osový obrazec horního hradu – téměř rovnostanný trojúhelník s osově umístěnou hláskou a křídelně posazenými baštami. Kdybychom postupovali jako Weinelt, mohli bychom uvádět vznik či existenci Edlštejnu do spojitosti se slezským hradem Grödlitzberg, který má téměř obdobný půdorys. Pouhá formální vazba bez vnitřních spojitostí je však zásadním omylem. Takovým je postup Weineltův, neboť rozbor terénu, půdorysu, opevnění i článků obou hradů (Edlštejnu a Javorníku) vylučuje jakékoliv souvislosti vzniku či vývoje.

⁹ Rozměry hradu Edlštejnu, uváděné Weineltm (120/65 m) odpovídají zhruba skutečnosti (cca 140/75 m), což svědčí spolu se schematickým nákresem o hrubém zaměření pouhých hlavních kót hradu.

¹⁰ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 41: „Půlkruhová, do příkopu vystupující bašta, která nesla pravděpodobně dříve „Schalenturm“. Bašta, kterou uvádí Weinelt jako substrukci polootevřené hradební věže je ryzná a charakteristickým obranným prvkem pozdněgotické pevnostní architektury, kterou charakterizuje jednak svým podkovovitým půdorysem, jednak důsledným užitím střlen místo dřívějšího cimbuří.“

¹¹ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 40: „Obytné budovy stály v hlavním hradě na severozápadě, západě a jihu u hradeb. Hluboké jámy a také zvlnění ssutin ukazují jejich místo.“

¹² WEINELT – *Probleme* . . . , str. 40: „Místo první brány se již nedá zjistit, v druhé polovině 19. století však viděl Peter ještě zřetelné zbytky: „na západní straně se nacházela brána a neda-leko odtud zámecká studna. Poněkud výše od této stála mohutná hlídková věž, z níž jsou viditelné ještě dosti zachovalé zdi. Západně od ní je hluboký prostor, dělený příčnou zdí na dvě oddělení.“ Tak tedy vedla brána přímo do hlavního hradu. Ze studny v hlavním hradě nezůstala žádná stopa.“

¹³ Okružní val se opírá o dvě mohutná skaliska na straně severní a východní, přimyká se k hradu souvislou plošinou na straně severní a obtáčí souvisle hrad na ostatních stranách. V jižním cípu se úroveň valu dvakrát terasovitě zvyšuje v osové a výškové vazbě na řešení horního hradu. Val (jehož vnitřní stěna byla původně zděna lomovým kamenem, kladeným na sucho), je dvakrát záměrně zúžen ve své jihozápadní části, kde nese příjezdovou cestu. Při jejím průběhu byla do valu vestavěna malá hranatá stavba, pravděpodobně vratec.

¹⁴ Od úrovně terénu na jižní straně až po vrchol trosek II. patra měří věž cca 22 m.

¹⁵ Hradba směřující radiálně od hlásky k první bráně je 11,8 m dlouhá a až 5,5 m vysoká; hradby druhého hradebního okruhu v jihovýchodní části hradu jsou 3 až 4 m vysoké; hradby třetího hradebního okruhu u první brány jsou až 4 m vysoké.

¹⁶ Weineltův nákres je značně proporcčně skreslen – délkově zkrácen a šířkově nabobtnán, jak je viditelné ze srovnávací kresby. Zaměření hradu i umístění jeho fragmentů je zřejmě pouze přibližné.

¹⁷ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 105: „ . . . významnější zbytky. Přesto jsou však příliš řídké, aby umožnily plnou jasnost o druhu hradní dispozice . . .“

¹⁸ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 105: „Jak probíhala cesta hradním nitrem dále, se již nedá zjistit, nevíme ani trochu, kde stála okružní zeď hlavního hradu . . .“

¹⁹ WEINELT – *Probleme* . . . , str. 107: „Dozvídáme se dále, že hrad měl neméně než čtyři brány; u čtvrté brány bylo tehdy potřeba opravit železné součásti, u druhé brány se nacházela místnost. Potom je ještě zmínka o mlýnu, pivovaru a koňské stáji. Pro opevnění hradu byly učiněny následující návrhy: Bergfried má dostat kamennou střechu, dolní dveře v Bergfriedu mají být zazděny a schodiště přeloženo navenek; z kamenného domu má být k Bergfriedu zřízena spojovací chodba a druhá zeď má dostat krytý obranný ochoz a předstupující věže (Bastei).“

²⁰ K obdobnému vyhození okrouhlých hradních hlásek do povětří došlo na Novém Hradě u Šumperka, na hradě Drahotuši u Lipníka a na hradě Otaslavicích na Prostějovsku. K nejsilnějšímu výbuchu došlo na Novém Hradě, kde byly roztříštěny mohutné zdi dvanáctimetrové věže v obrovské balvany zdíva, vážící průměrně 150 tun.

²¹ Téměř přesnou analogii pobožené Kaltštýnské věže nalezneme v kostelní věži v Žulové – věži bývalého hradu, vybudovaného spolu s Kaltštýnem rodem Wustehubů koncem 13. století.

²² Průměr věže obnáší 10,5 m, tloušťka zdi 4,30 m, vnitřní světlost věže je 1,90 m. Přizemní část věže je tvořena válcovým vnitřním prostorem bez jakýchkoliv otvorů. Ve výši cca 7,5 m ústí do válcového vnitřku věže zbytek vstupní chodby ze severní strany, přístupný kdysi pouze řebříkem nebo vytahovadlem. Z chodby vedlo zničenou východní zdi věže šnekové schodiště do prostoru II. patra, které má zdi zúžené na cca 150 cm a rozšířen obranný a obytný prostor. Pod úrovní II. patra ústí do válcové šachty úzká střílna. V úrovni I. patra – v úrovni vstupní chodby – je zeď zvenčí zúžena o cca 8–10 cm. Na jižní straně spočívá věž na dvou nízkých odstupech zdíva (24–30/60 cm a 7–8/80 cm). Věž je vybudována z žulových kamenů, spojených neobyčejně pevnou žulovou maltou. Vnější líc věže je velmi pečlivě zděn do hloubky 30–40 cm. Za touto linií je provedena vazba zdíva nepravidelně naházenými kameny, pravidelně zalévanými maltou ve vodorovných sparách.

²³ Podle udání obyvatel Starého Podhradí se pokusila před osmi lety mládež z okolí vyhodit zbytek věže dynamitem do povětří. Pokus se však nezdařil.

Vladimír Kalabis

MAKROFAUNA MIOCENNÍCH PÍSKŮ DOL. NĚTČIC U HRANIC NA MORAVĚ

Zprávy o fosiliích v píscích Dol. Nětčic jsou skrovné. J. KLVAŇA (1897) a po něm C. UHLIG (1903, str. 844–45) zmiňuje se o písku s hřebenatkami. Novější geologické mapování širšího okolí Dol. Nětčic bylo provedeno A. LIEBUSEM (1924, str. 181), který uvádí z pískovce u Dol. Nětčic, a to z vyšších poloh jemnozrnného světlešedého pískovce, špatně zachovalé zbytky rodu *Pecten* a *Cardium*. Poslednější připomíná trochu *Cardium brusinae* RZEH. z onkoforových písků z Oslavan. V roce 1949 zde mapoval Fr. NĚMEC, dnes naftový geolog v Hodoníně, který ve své nepublikované disertační práci uvádí z Dol. Nětčic vedle Pectinidů odtud běžných, ještě nově ústřice.

Makrofauna, kterou jsem odtud nasbíral, je mnohem bohatší než uvádějí jmenovaní autoři, kteří se paleontologickým výzkumem zde nezabývali. Za část materiálu vděčím též KVM v Olomouci (sběry dr. STRNADA). Ve srovnání s jinými miocenními lokalitami na Moravě, např. se Slatinkami nebo se Služínem na Prostějovsku, vykazuje fauna v Dol. Nětčicích sice značný počet jedinců, ale téhož druhu, zatím co druhové bohatství není tak veliké.

Určení fauny z písků a pískovců, většinou špatně zachované, činilo už samo obtíže. Někde nebylo možné ani z početného materiálu rozhodnouti s konečnou platností o druhovém určení, které by bylo velmi přispělo ke stratigrafickému zpřesnění nětčických písků.

Původní svoji zprávu, kterou jsem s urychlením vypracoval před rokem pro ÚÚG v Praze, jsem později doplnil a místy i někde pozměnil. Po oponentském řízení předkládám ji zde k uveřejnění. Za cennou písemnou konsultaci na základě zaslaného nětčického materiálu vděčím univ. prof. dr. W. KRACHOVI z Krakova, jemuž zde vyslovuji svůj srdečný dík.

Podle mikrofaunistického rozboru provedeného I. CÍCHOV v ÚÚG v Praze jsou dolnonětčické písky stáří svrchnohelvetského. Z určené makrofauny, kterou zde předkládám v tabulkách, zejména ze skupiny molusek, jsou uvedené druhy rozšířeny nejen v helvettortonu, ale i v burdigalu, s výjimkou *Codakia haidingeri*, jejíž určení však není zcela jisté. Snad časem mohly by k stratigrafickému určení přispěti ježovky, bohužel doposud nalezl jsem jediný exemplář a tak špatně zachovaný, že lze z něho pouze poznati spatangida. Z Vertebrat nalezl jsem prozatím jen zuby ryb žralokovitých i kostnatých, typy známé ve vídeňské pánvi v burdigalu a též v tortonu.

S přihlédnutím k písčité pobřežní facií lokality se sníženou salinitou a ochuzením typické mořské fauny, nelze zcela vyloučiti možnost helvetského stáří, jak vyplynulo z oponentského řízení (oponoval dr. K. BÍLEK).

Jak jsem již z počátku upozornil, makrofauna nětčických písků je celkově chudší, což by svědčilo pro vzhled helvetské fauny, ovšem scházejí zde prozatím přímé důkazy. Nepovažuji proto tímto svým článkem výzkum za ukončený; dosavadní zjištění makrofauny, kterou zde podávám v následujících tabulkách a která mimo Pectinidy a Ostree blíže neurčené, je zcela nová, odtud dosud neznámá; *Cardium* připomínající *C. brusinae* RZEHAČ, jak o něm psal LIEBUS (1924), jsem nenalezl.

Tabulka I. — Přehled fauny.

PORIFERA. —	Stopy po leptavých houbách na úlomech ústřic, <i>Vioa</i> ?
VERMES. —	<i>Serpulidae</i> BURMEISTER. Gen. <i>Ditrupa</i> BERKELEY, 1834.
BRYOZOA div. sp. —	Menší hlízovité formy, nikoliv větevnaté, ukazující na větší pohyb vody.
MOLLUSCA:	<i>GASTROPODA</i> Jsou uvedena v tabulce II. pro účely biostratigrafické.
	<i>BIVALVIA</i>
CIRRIPIEDIA:	<i>Balanus tintinnabulum</i> (LINNÉ, 1767)?
ECHINODEA:	Řád <i>Spatangoida</i> L. AGASSIZ, 1840. Genus spec. indet.
	<i>ELASMOBRANCHII</i> . — Jsou uvedena v tabulce III.
PISCES	<i>Sparus cinctus</i> (AGASSIZ, 1839—40).
TELEOSTOMI:	<i>Diplodus jomnitanus</i> VALENCIENNES, 1844.
	<i>Trigonodon</i> sp.

Z fauny podané v přehledné tabulce I, pokud fauna není detailněji rozvedena v dalších tabulkách II—III, mají význam *Serpulidae* BURMEISTER. Gen. *Ditrupa* BERKELEY, 1834 a *Cirripedia*.

Z červů jsou to zde místy nikoliv vzácné, ač většinou jen v úlomech, rourky druhu *Ditrupa cornea* (LINNÉ, 1767) = *Dentalium incurvum* RENIER, 1804 (u M. HÖRNESE 1851—56, str. 660). Přerážení bylo provedeno I. MEZNERIC-SOVOU (1944). U nás se zabýval touto otázkou P. ČTYROKÝ (1959), který našel tento druh i v burdigalu Jaklovce a v Pováží. Až dosud, jak sám uvádí, byl u nás tento druh znám jen ze sedimentů tortonských. G. TOTH (1948b) považoval V. ŠPALKEM (1936) přepracovanou lokalitu Hrušovany nad Jevišovkou za helvetskou.

Tabulka II. — MOLLUSCA.

	Svrchní helvet vněalpské pánve vídeňské a zvláště korneuburské pánve ¹⁾	Spodní torton vněalpské pánve vídeňské ²⁾	Výskyt v Dol. Nětči- cích
<i>Patella</i> sp. ³			hojně
<i>Turritella</i> sp.			ojedinelé
<i>Chlamys seniensis scabrella</i> (LAMARCK, 1819) ⁴	5	+	hojně, zvláště v pískovcích
<i>Chlamys multistriata</i> (POLI, 1795)	+	+	méně hojně
<i>Ostrea</i> sp. (menší typ)			převládá
<i>Ostrea</i> sp. (větší typ)			méně hojně
<i>Ostrea lamellosa</i> (BROCCHI, 1814)	+	+	2 exempláře
<i>Codakia haidingeri</i> (HÖRNES, 1848)?	+	+	řidší?
<i>Panope</i> (<i>Panope</i>) <i>menardi</i> (DESHAYES, 1828)	+	+	místy není
<i>Aloidis</i> (<i>Varicorbula</i>) <i>gibba</i> (OLIVI, 1792)	+	+	vzácná
			„

Vertikální rozpětí *Ditrupa cornea* u nás je tedy burdigal-torton. Jinde má větší rozpětí a žije i dnes v oblasti Středozemního moře, stejně jako ve všech evropských mořích v pásmu blízko břehu ve hloubce přibližně až do 150 m.

Místy dosti jsou zastoupeni balanidi. Pravděpodobně jde o druh *Balanus tintinnabulum* LINNÉ, 1767. Uvádím jej však s určitou výhradou, ježto k přesnému určení je třeba rozboru jednotlivých částí schránky, jak to učinil na polských exemplářích F. BIEDA (1931); i studium vnitřní stavby stěnových desek je důležité, P. ČTYROKÝ (1960). Balanidi jsou zde velmi důležitou složkou fauny, jak se o tom ještě zmíním v paleoekologické kapitole.

¹ V pojetí R. GRILLA (1958), M. GLAESSNERA (1926), F. X. SCHAFFRA (1908).

² V pojetí R. GRILLA (1958): Grund locus typicus, Guntersdorf, Immenndorf, Windpassing, Braunsdorf.

³ Podle laskavého sdělení prof. dr. W. KRACHA z Krakova odpovídá nejvíce *Patella anceps crossosimplex* SACCO, 1897 z helvetu Itálie.

⁴ Bližší vysvětlení tohoto označení podávám v článku: O Pectinidech z miocénu Moravské brány v dalším z čísel tohoto časopisu.

⁵ Ve spodním helvetu molassy Vorarlbergu, podle R. SIEBRA (1959).

Poznámky k jednotlivým druhům měkkýšů podle tab. II.

Turritella sp. upomíná na *Turritella (Haustator) tricineta* BORS. — Dosud nalezený 1 fragmentovaný exemplář. *Turritella tricineta* je formou především tortonskou. G. TOTH (1948, str. 412—413), při revizi fauny z Hrušovan n. Jevišovkou na Moravě ji uvádí v seznamu 36 tortonských fosilií, připomíná však, že není vůdčí, nýbrž že její výskyt, stejně jako jiných forem tam uváděných, je faciální.

Chlamys multistriata (POLI, 1795) jest v Dol. Nětčicích průvodcem předešlého pectinida (viz tabulka). Není zdaleka tak hojný jako *Ch. seniensis*. Ve volném písku snadněji podléhá úplnému rozpadu.

Z velkého množství drobných ústřic, které jsou zde nejhojnější vůbec, nacházejí se skoro výhradně jen pravé misky, zatím co levé jsou úplnou vzácností a nebývají ani celé; lze usuzovati na splavení a vytržení mořským proudem, jak rovněž vyplynulo z oponentury. Jedna úplná pravá lasturka, velmi upomíná na ústřici druhu *Ostrea leopolitana* NIEDŽWIEDSKI, 1908. Tato ústřice byla popsána poprvé z písků přikrývajících spodní lithothamniové vápencové lavice z okolí Lwowa a je stáří spodnotortonského. Nedávno je uváděna W. KRACHEM (1958). Podle W. FRIEDBERGA (1934—36, str. 262), zastupuje tato ústřice *Ostrea*, lépe *Gryphaea cochlear* (POLI), která je častým druhem ve slínech a jílech. Rovněž FRIEDBERG píše o mladých jedincích, vesměs s horními pravými lasturami, jak jest tomu v Dolních Nětčicích.

Fragmenty větších ústřic velmi klenuté, zatím bez bližšího určení, snad *gingensis-crassissima* a dále 2 celé misky *Ostrea lamellosa* BROCCHI, 1814.

Codakia (Codakia) haidingeri (HÖRNES, 1848)? (= *Lucina haidingeri* HÖRNES)? 1 neúplná lastura bez zámku a fragmenty. Svým tvarem zcela odpovídá stejně velkému exempláři druhu výše uvedenému.

Panope (Panope) menardi (DESHAYES, 1828). — Místy jak se zdá, nebude v Dol. Nětčicích vzácná.

Aloidis (Varicorbula) gibba (OLIVI, 1792). V pískevcích Dol. Nětčic místy podobně jako druh předešlý.

Tím však nejsou nálezy mlžů v píscích Dol. Nětčic zcela vyčerpány, neboť budou zde ještě další rody, jak ukazuje např. 1 jádro ze sbírek KVM v Olo-mouci, upomínající na *Irus*?

Pisces. — Především žralokovité ryby, *Elasmobranchii*, jsou použity pro pa-leoekologickou tabulku III.

Tabulka III.

Klimatický charakter recentních rodů zastoupených v Dol. Nětčicích.

R o d	M o ř e				
	tropické	subtropické	mírné	stud.	polár.
<i>Notidanus</i> CUVIER	+	+	—	—	—
<i>Odontaspis</i> L. AGASSIZ	+	+	+	—	—
<i>Galeocerdo</i> MÜLLER & HENLE	+	+	+	+	+

Jde prozatím o tyto druhy: *Notidanus primigenius* L. AGASSIZ, 1843; *Odon-taspis cuspidata* (L. AGASSIZ, 1844); *Galeocerdo aduncus* L. AGASSIZ, 1843.

Všechny jmenované typy jsou stratigraficky rovněž průběžné v miocénu. F. X. SCHAFFER (1925, str. 40) je uvádí z eggenburgského burdigalu. Z kost-natých ryb, *Teleostomi*, z čeledě *Sparidae* přicházejí nikoliv zřídka černé knoflíčkové zuby, které jsou rovněž v miocénu vídeňské pánve běžné a ozna-čovány jménem *Chrysophris cincta* (AGASSIZ, 1839—44), viz F. X. SCHAFFER (1925). Původní označení u AGASSIZE bylo: *Sphaerodus cinctus*. F. ROEMER (1870, str. 397, tab. 48, 6,7) užívá označení *Sphaerodus cinctus* MÜNSTER, ná-lezy z litavských vápenců Hohndorfu, z tortonu. Jak upozornil C. ARAMBOURG (1927, str. 116—117, tab. XX, obr. 3—16), podle priority je původní označení *Sparus cinctus* (AG).

Rod *Chrysophris* CUVIER, 1817 existuje samostatně, avšak rozlišení od rodu *Sparus* LINNÉ, 1758 není dobře možné jen podle zubů a čelistí bez celých exemplářů a proto označení „*Sparus*“ je myšleno jen generálně, podle C. ARAM-BOURGA (1927, str. 117).

Podobné potíže jsou s označením dalšího typu této čeledě, který je znám v literatuře rodovým označením „*Sargus*“. Jde o zuby v miocénu rovněž běžné, označené jménem *Sargus incisivus* P. GERVAIS, 1852, podle M. LERICHE (1927—28, str. 98). Jak upozornil opět C. ARAMBOURG (1927, str. 129), jest toto označení synonymem pro *Diplodus jomnitanus* VALENCIENNES, 1844. Blíže o tom pojednávám v samotném krátkém sdělení v tomto časopise. *Sar-gus* sp. uvádí F. X. SCHAFFER (1925) z eggenburgského burdigalu.

Konečně jsou v Dolních Nětčicích nacházeny ojediněle zoubky z čeledě *Trigonodontidae* ARAMBOURG, 1927, *Trigonodon* sp.

Všechny jmenované typy jsem prvně našel v miocénní brekcii ve Služíně u Kostelce na Hané. Vesměs v cizím středním miocénu jsou běžné.

Paleoekologické poznámky. Nejhojnějším typem fauny jsou ne-sporně malé ústřice *Ostrea* sp. Dalšími druhy jsou: *Chlamys seniensis scabrella* (LAMARCK, 1819), skoro vesměs v pískovci, *Balanus tintinnabulum* (LINNÉ, 1767)? a *Patella*.

Chlamys seniensis scabrella. Dnes bohužel nežije a proto lze na paleoekolo-gii tohoto druhu usuzovat podle J. SENEŠE (1955, str. 24), pouze na základě vlastností průvodní fauny v jiných oblastech. Podle toho žil v písčitém pro-středí v dobře větrané vodě, pravděpodobně v hloubkách litorálu, lamináru (asi do 28 m) a mělkém neritiku. Byl rozšířený v mírných a subtropických pásmech.

Uložení fauny, téměř místy lumachelovitý výskyt těchto Pectinidů a výskyt pískovcových vloček (říms) nasvědčuje tomu, že fauna žila blízko mořského pobřeží, téměř v příbojovém pásmu. Přítomnost glaukonitu ukazuje rovněž na malou hloubku; průměrně se uznává usazování v 70–80 m, ale i o menší hloubce je někdy uvažováno, 10–20 m.

Balanidi. V tomto případě šlo bezpečně o pobřežní formy, příbojové. Kontinentálním stupněm byla kulmská droba, která vystupuje v písečnicku v podloží písku. Balanidi byli zde ukazatelem nejvyšší hranice přílivu a byli přisedlí na skalnatém drobovém podkladě, po případě i na kamenech, případně na lasturách ústřic. Dnes je nacházíme přemístěné v jemném písku.

Patelly jsou zpravidla na skalách — pevně přisedlé, jindy na písčitém břehu mezi řasami.

Podle hloubky: většinou přímo litorál, nebo velmi malá hloubka, ojedinělé druhy sestupují do mělkého neritika. Někdy nastupují hned pod balanidy a není vyloučeno, že tento případ mohl býti i v Dolních Nětčicích. Podobně jako balanidi, mohly po odlivu zůstat i dosti dlouho na suchu. Pozoruhodné jest jejich tmavohnědé zabarvení, může snad býti jako částečný pozůstatek původního zbarvení povrchu ulity.

Panope menardi — jest mělkoneritickou formou, viz V. ČECHOVIČ — J. SENEŠ (1950, str. 150), stejně jako *Chlamys*.

Ditrupa cornea (LINNÉ, 1767), jest ještě dnes žijícím druhem, který žije jako četnější forma v oblasti Středozevního moře stejně jako ve všech evropských mořích v pásmu blízkém břehu až do hloubky přibližně 150 m, podle I. MEZNERICSOVÉ (1944, str. 44).

Chlamys multistriata — jest recentní, viz J. SENEŠ (1955, str. 10) a obývá hloubky laminárního pásma a dále mělké i hluboké neritikum. Ve Středozevním moři se vyskytuje v hloubkách od 3–200 m; na salinitu je citlivý, jako hřebenatky snáší však výjimečně snížení až do 18–20 ‰. Dává přednost písčitému podkladu s dobře větranou proudící vodou.

Aloidis gibba — charakteristika recentního tohoto druhu byla podána J. SENEŠEM (1955, str. 13). Nejčastěji se vyskytuje do hloubky 200 m. Má značnou adaptační schopnost co do teploty a slanosti. Snese snížení salinity až na 22–24 ‰, jako i tepelné rozdíly mezi arktickým a subtropickým mořem.

Ostatní druhy jsou v 1–2 exemplářích, často fragmentovaných, *Turritella tricineta*, *Ostrea lamellosa*, *Codakia haidingeri* ? aj.

Všechny druhy molusek s výjimkou hřebenatek, patří infauně (sesilní benthos); pouze Pectinidi patří k epifauně.

Spíše ojedinělé nálezy zubů ryb, především žralokovitých, ale i kostnatých, jsou všeobecně známy v litorálu, mělkém a středním neritiku. Dolní Nětčice představují v tomto směru novou lokalitu na Moravě.

Z á v ě r : Okolí Dol. Nětčic bylo pobřežním mělkovodním pásmem, pravděpodobně svrchnohelvetského moře, které mělo málo sníženou salinitu (ač tato vzhledem k malé vzdálenosti od pobřeží mohla klesnout snad i pod 30 ‰, čemuž se dovedly zmíněné druhy přizpůsobit), s teplotou normálního subtropického otevřeného moře, které bylo průměrně bohaté, ba spíše chudší na organismy.

L I T E R A T U R A

Geologické práce se stručným paleontologickým popisem po případě zmínkou o fauně Dol. Nětčic.

KLVAŇA J., 1897: Geologické poměry Moravy. Vlastivěda moravská I. díl.

LIEBUS A., 1924: Zpráva o geologickém mapování v karpatském předhoří na severovýchodní Moravě. Sborník Stát. geol. ústavu ČSR, svazek IV, Praha.

NĚMEC F., 1946: Geologické poměry území mezi Přerovem, Dřevohosticemi a D. Nětčicemi. (Disertační práce — nevytištěno.)

UHLIG V., 1903: Bau und Bild der Karpaten. Sonderabdruck aus „Bau und Bild Österreichs“, Wien u. Leipzig.

- ARAMBOURG C., 1927: Les Poissons fossiles d'Oran. (Texte et atlas.) — Matériaux pour la Carte Géol. de l'Algérie, 1re Sér. Paléontologie. No 6, Alger.
- BIEDA F., 1931: Przyczynek do znajomości wasonogów (Cirripedia) miocenu polskiego. Rocznik Pol. Tow. Geol. T. VII. 1930 Kraków.
- BUDAY T. - CÍCHA I., 1956: Nové názory na stratigrafiu spodního a středního miocénu Dolnomoravského úvalu a Pováží. Geologické práce, Zošit 43, Bratislava 1956.
- CÍCHA I. - PAULÍK J. - TEJKAL J., 1957: Bemerkungen zur Stratigraphie des Miozäns des südlichen Teiles des ausserkarpatischen Beckens in Mähren. Sborník ÚÚG, sv. 23, Praha 1957.
- ČECHOVIČ V. - SENEŠ J., 1950: Torton okolia Modrého Kameňa. Geologický sborník. I. Bratislava.
- ČTYROKÝ P., 1959: Výskyt Ditrupa cornea (Linnaeus, 1758) v československém spodním miocénu. Časopis pro mineralogii a geologii, roč. IV, č. 3, Praha 1959.
- ČTYROKÝ P., 1960: Fauna svrchního burdigalu z Winterbergu u Skalice na západním Slovensku. Geologická práce, Zpráva 17. Bratislava.
- FRIEDBERG W., 1907: Nowe skamieliny miocenu ziem polskich. Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. XI.
- FRIEDBERG W., 1909: Rodzaj Turritella w miocenie ziem polskich. — Beschreibung der Gattung Turritella im Miozän von Polen. Bull. Acad. Sciences de Cracovie.
- FRIEDBERG W., 1911–1928: Mięczaki miocenne ziem polskich. I. Ślimaki i łodkonogi. Muzeum imienia Dzieduszyckich, Lwów i Poznań.
- FRIEDBERG W., 1934–1956: Mięczaki miocenne ziem polskich. II. Małże. Polskie Towarzystwo Geologiczne, Kraków.
- GLAESSNER M., 1926: Neue Untersuchungen über die Grunder Schichten bei Korneuburg. Verhandl. der Geol. Bundesanstalt Wien.
- GRILL R., 1958: Über den geologischen Aufbau des Ausseralpinen Wiener Beckens. Verhandl. der Geol. Bundesanstalt Wien.
- HANO V. - SENEŠ J., 1952: Spodnomiocénna fauna pri Rapovciach. Geologický sborník Bratislava.
- HÖRNES M., 1851–56: Die fossilen Mollusken des Tertiaer-Beckens von Wien, Band I. Univalven. Wien.
- HÖRNES M., 1870: Die fossilen Mollusken des Tertiaer-Beckens von Wien, Band II. Bivalven. Wien.
- KOCH A., 1903: Tarnóc im Komitat Nógrád, als neuer reicher Fundort fossiler Haifischzähne. Földtani Közlöny, 33. Bd. Budapest.
- KRACH W., 1957: Przegrzebki (Pectinidae) z miocenu Górnego Śląska. Acta Geologica Polonica, vol. VII. Warszawa.
- LERICHE M., 1926: Les Poissons néogènes de la Belgique. Mém. Mus. roy-Hist. Nat. Belg. No 32. Gand.
- LERICHE M., 1927–1928: Les Poissons de la Molasse suisse. — Mémoires Soc. Paléont. Suisse, Vol. XLVI–XLVII. Genève.
- LERICHE M., 1940: Les Poissons de la base du Néogène de la Campine et du Petit-Brabant. — Ann. Soc. Géol. de Belgique, T. LXIII. — Bull. N° 5. Liège.
- MEZNERICS I., 1944: Ditrupa-Reste aus Ungarn. — Ann. hist.-nat. Mus. Hung. Pars Min. Geol. Pal. Vol. XXXVII. Budapest.
- NIEDZWIEDZKI J., 1908: O nowym gatunku ostryg miocennich. Über eine neue miozäne Austernart: Ostrea Leopoldiana. Bulletin Internat de l'Acad. des Sciences de Cracovie.
- ROEMER F., 1870: Geologie von Oberschlesien. Mit einem Atlas von 50 lithograph. Tafeln und einer Mappe mit Karten und Profilen. Breslau.
- SENEŠ J., 1955: Stratigrafický a biofáciálny výskum niektorých neogénnych sedimentov východného Slovenska na základe makrofauny. Geologické práce, zošit 40. Bratislava.
- SCHAFFER F. X., 1908: Geologischer Führer für Exkursionen im Inneralpinen Wienerbecken. II. Teil. Sammlung geologischer Führer XIII. Berlin.
- SCHAFFER F. X., 1910: Das Miocän von Eggenburg. I. Abhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt, Band XXII., Heft 1. Wien.
- SCHAFFER F. X., 1925: Das Miocän von Eggenburg. Abhandl. der Geol. Bundesanstalt, Band XII., Heft 3. Wien.
- SIEBER R., 1955: Systematische Übersicht der jungtertiären Bivalven des Wiener Beckens. Annalen des Naturhist. Museums in Wien. 60. Band.
- SIEBER R., 1958: Systematische Übersicht der jungtertiären Gastropoden des Wiener Beckens. Annalen des Naturhist. Museums in Wien. 62. Band.
- SIEBER R., 1959: Paläontologisch-stratigraphische Untersuchungen in der Miozänmolasse Vorarlbergs. Verhandl. der Geol. Bundesanstalt Jahrgang 1959. Wien.
- ŠPALEK V., 1936: Nová stratigrafie neogénu okolí Hrušován n. Jevišovkou. Sborník Klubu přír. 18. sv. Brno.
- TOTH G., 1948a: Das Torton von Perchtoldsdorf. Annalen des Naturhist. Museums in Wien. 56. Band.
- TOTH G., 1948b: Das Alter der Ablagerungen von Grussbach. Annalen des Naturhist. Museums in Wien. 56. Band.

VÝZKUM MLÁDEŽNICKÝCH BRIGÁD SOCIALISTICKÉ PRÁCE NA OLOMOUCKU Z HLEDISKA DOKUMENTACE SOUČASNOSTI

Problematika dokumentace současnosti je stále ještě otázkou, jejíž provádění naráží na nedostatek zkušeností a mnohdy i na neujasnění cílů, kterých chceme dokumentací dosáhnout. Proto lze velmi radostně uvítat pokus provedený na katedře historie University Palackého ve speciálním semináři odb. asistenta dr. Josefa BIEBERLEHO. V tomto semináři byl proveden průzkum hnutí brigád socialistické práce, které byly vytvořeny v hlavních závodech nového okresu olomouckého.

Výsledky průzkumu zpracoval Josef Bieberle v obsažném elaborátu: „Mládežnické brigády socialistické práce na Olomoucku“,¹ v němž rozebírá obecný význam hnutí brigád socialistické práce, charakter a místa prováděného průzkumu a jeho kritéria.

Dokumentace byla prováděna za pomoci Krajského vlastivědného střediska v Olomouci a okresního výboru ČSM v těchto podnicích a závodech:

Moravské železářny Olomouc, Sigma Lutín, Sigma Železářny Petra Bezruče Olomouc, Moravia Mariánské Údolí, Uničovské strojírny, Lokomotivní depo Olomouc, Zora Olomouc.

Výzkumem byla podchycena první etapa hnutí brigád socialistické práce před jeho dalším rozvojem v současné době. Jednotlivé skupiny studentů postupovaly podle předem připraveného plánu, v němž byly podchyceny tyto hlavní údaje:

1. Obecné údaje (závod, cech, dílna, počet členů kolektivu, věk, průměrný věk, sociální a politické složení, činnost starších členů mládežnických kolektivů).
2. Iniciativa ve výrobě.
3. Zvyšování odborné kvalifikace.
4. Růst ideologické úrovně a účast ve veřejném a politickém životě.
5. Pomoc závodu soutěžícím kolektivům — pomoc politických organizací, hospodářských pracovníků a mistrů.

Druhou částí elaborátu je pak vlastní průzkum jednotlivých soutěžících kolektivů ve výše uvedených závodech a podnicích, kde jsou uváděny konkrétní údaje podle daných hledisek.²

Poslední část práce tvoří pak obecnější závěry vytvořené na základě průzkumu a to jak v oblasti vlastní práce ve výrobní činnosti (heslo „socialisticky pracovat“), tak i po druhé stránce pokud jde o formování socialistického člověka v plném slova smyslu („socialisticky žít“). Jsou zde rozebírány příčiny úspěchů i nedostatků v práci i v životě členů Československého svazu mládeže, účastníků hnutí.

Sociologický průzkum hnutí brigád socialistické práce organizovaný Josefem Bieberlem je jednou z nejlepších forem dokumentace současnosti, která dokázala podchytit stav významného celonárodního hnutí v rámci první etapy jeho vývoje.³ I když si všimá jen mládežnických kolektivů zapojených do hnutí, dává nám dostatečný obraz o charakteru hnutí na základě širokého srovnání řady kolektivů.⁴ Při této příležitosti si musíme uvědomit, že analogie v této souvislosti nemohou být absolutně přesné, neboť průzkum dělalo několik skupin, jejichž členové přistupovali pochopitelně při průzkumu různě. Především zde hrála roli schopnost získat důvěru členů socialistických brigád, pak i nerovnoměrné zkoumání všech kritérií apod. Přesto však bylo možno udělat řadu obecných závěrů a možno říci, že výsledky průzkumu jsou pěkné. Největším přínosem je to, že jsou zde zachovány závěry, které nebude možno nalézt v jakýchkoliv oficiálních dokumentech, po-

jednávajících o hnutí brigád socialistické práce — především druhou stránku hnutí, shrnutou v hesle „socialisticky žít“. Okolnost zjištěná výzkumem — zaostávání této složky hnutí za stránkou první by byla po letech bez podobného průzkumu již nezjistitelná, čímž by byl zkreslen historický pohled na průběh kulturní revoluce u nás.

Z toho všeho vyplývá, že práce J. Bieberleho je příkladným pokusem o jednu z forem současné dokumentace. Její doplnění dalšími formami — písemným materiálem, fotografiemi, trojrozměrnými exponáty a dalšími prostředky⁵ můžeme dojít k opravdu dokonalé dokumentaci daného tématu.

Můžeme doufat, že práce speciálního semináře katedry historie UP neskončila tímto výzkumem svou záslušnou činnost v oblasti současné dokumentace. Bylo by to potřebné v nynější době v oblasti zemědělství. Zde bude potřeba podchytit přechod k dalšímu stupni socializace naší vesnice v souvislosti se slučováním jednotných zemědělských družstev ve velké celky.⁶ Srovnáním ekonomických, sociálních a kulturních podmínek jednotlivých družstev s podmínkami družstev sloučených můžeme dosáhnout zajímavých poznatků z hlediska dokumentace i propagačních materiálů a důkazů správnosti nové cesty našeho socialistického zemědělství.

¹ Práce J. Bieberleho je dosud v rukopise, který má být vydán nakladatelstvím Mladá fronta.

² V této souvislosti je nedostatkem*elaborátu, že u jmen studentů, kteří prováděli průzkum, není uvedeno, který závod navštívili. Rovněž by neměla chybět křestní jména účastníků průzkumu.

³ Při hodnocení práce nepřehlížím k důležitému výchovnému momentu, kterým beze sporu byla práce a styk s dělnictvem pro studující mládež, která se průzkumu účastnila.

⁴ Přitom byli sledováni i starší členové mládežnických brigád.

⁵ Např. magnetofony, které se však při provádění rozebíraného průzkumu neuplatnily (přílišná oficiálnost projevu atp.).

⁶ Rozsáhlý sociologickoekonomický průzkum některých JZD dokončuje v současné době ministerstvo zemědělství.

Václav Burian

NÁLEZ VOJENSKÉHO HROBU Z ROKU 1866 V NENAKONICÍCH, OKR. OLOMOUC

Jedna z posledních fází boje rakouských a pruských jednotek mezi Dubem a Tovačovem dne 15. července 1866 probíhala na pravém rakouském křídle, které ustupovalo od ohniska boje, tovačovské bažantnice, směrem přes Věrovany. Obce Rakodavy, Věrovany a Nenakonice obsadily před polednem pruské brigády Malotkiho, 2. prapor pěšího pluku 44 a pět setnin 3. granátnického pluku. I když byl boj v tomto území celkem bezvýznamný, došlo nepochybně — hlavně zásahy dělostřelectva — ke ztrátám na životech. Padlí na území Nenakonic, případně zemřelí na následky zranění, byli pohřbeni do hrobu severozápadně od obce. Hrob zřejmě nebyl nijak označen, a tak jeho existence upadla v zapomenutí. Teprve 29. června 1960 při kopání jámy pro elektrické vedení při tzv. „Domské cestě“ (polní vozovce), asi 85 m západně od silnice Dub—Nenakonice, byl objeven hrob, jehož jáma zasahuje pod zmíněnou polní cestu. Nález ohlásili vlastivědnému ústavu v Olomouci František Solovský a Ferdinand Nezval.

V hrobové jámě byly zjištěny dva pohřby, není však vyloučeno, že jde o větší hromadný hrob. První kostra v hloubce 105 cm, patřící mladšímu mužskému jedinci, byla uložena paralelně s polní cestou, hlavou k západu. K její částečné identifikaci přispěly zachovalé zbytky stejnokrojového kabátce z tmavomodré látky, a to partie s hrudi a obou ramen. Na ramenou se dochovala označení trubače, tzv. „vlastovčí hnízda“ (Schwalbennest), stříbrný kaloun 2 cm široký, našitý na rameni svisle v osmi souběžných pramenech na konvexní čočkovitou plochu, na dolním okraji vroubenou obdobným kalounem se stříbrným trepe-

ním. Na okraji hrudního dílce pruhy jsou patrné stopy po řadě knoflíků, vzdálených od sebe 16 cm, z nichž jeden se zachoval: je mosazný, puklicovitého tvaru, prům. 2,5 cm, s ouškem; dále náležel ke kabátce malý stejnokrojový knoflík téhož tvaru, prům. 1,8 cm. Porůznu na rubu stejnokrojového sukna a v patině knoflíku byly zjištěny útržky hrubého plátna. Konečně byl u mrtvoly nalezen rakouský krejcar z r. 1816 (mincovna Smolník), který však není dobově ani teritoriálně směrodatným vodítkem pro identifikaci pohřbeného. Zbytky kabátce se uchovaly v okolí „vlastovčích hnízd“ a knoflíků nejpravděpodobněji působením mědi, vylučované z těchto kovových součástí. Stříbrné kalouny zůstaly vesměs ve zcela neporušeném stavu. Podle barvy stejnokrojového sukna a ramenních označení jde tedy o pruského trubače, padlého nebo zemřelého v prostoru Nenakonice nejspíše 15. června 1866.

Druhá kostra byla situována vlevo od první, směřovala k ní hlavou ve směru JZ-SV; ježto je uložena pod vozovkou, nebylo ve výzkumu pokračováno.

Vyzvednuté zbytky stejnokroje byly uloženy ve sbírkách vojenského oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci (přírůstkové čís. V-13/60).

DROBNÉ ZPRÁVY

Husův list dolanským kartuziánům. V souvislosti s publikovanými články o nálezech z lokality dolanského kláštera (V. BURIAN, AR r. XII, 1960, s. 196 až 199, 204—212, J. KŠÍR, Zprávy KVS, r. 1960, s. 54—56) upozorňuji na jeden z řady písemných dokumentů, které se vztahují k tomuto klášteru. Jak známo, byl dolanský klášter sídlem Husova protivníka Mistra Štěpána, k jehož konventu se Hus v rámci řady polemik obrací kolem r. 1412 listem, který je protkán citáty z epištol a Skutků apoštolských, v němž ospravedlňuje svoje názory a sděluje, že neuposlechl výzvy, aby se dostavil před kurii. Text listu se dochoval v polemickém traktátu Štěpána z Dolan proti Husovi (rukopisné oddělení Universitní knihovny v Praze, MS. IV G 13) a byl přetištěn v původním latinském znění V. NOVOTNÝM (Jana Husi korespondence a dokumenty, Praha 1920, str. 120—121), v českém překladu B. RYBOU (Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 72—74).

Josef Valíček

K obrázkům na obálce:

1. *Schizoproetus čelehovicensis* SMYČKA z givetských vápenců — Čelechovice.
2. *Pruský vojenský hrob z r. 1866. Nenakonice, okr. Olomouc*: 1. přední část kabátce s knoflíkem, 2.—3. horní část rukávů s „vlastovčími hnízdy“, 4. malý stejnokrojový knoflík, 5. rakouský krejcar z r. 1816. (K článku V. Buriana.)
3. *Husův list dolanským kartuziánům*, opis v traktátu Štěpána z Dolan proti Husovi (rukopisné odd. Univ. knihovny v Praze, MS. IV G 13). (K článku J. Valíčka.)
4. *Krajina Moravské brány u Teplíc nad Bečvou.*

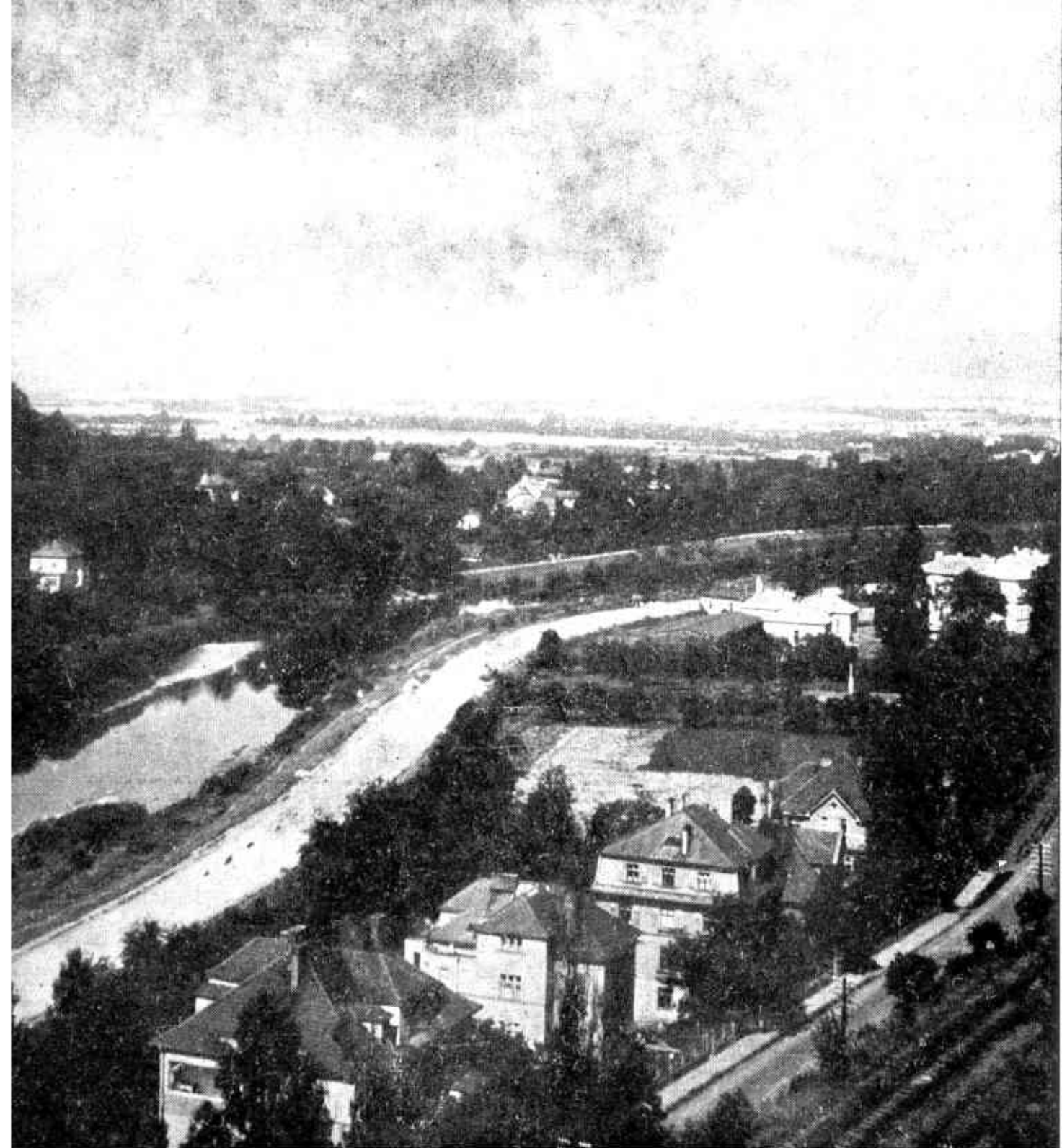
Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 6. Řídí Bohumil Šula, technická redakce Vladimír Jochman, grafická úprava Božena Hubáčková a Richard Novotný. Tisknou Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, Olomouc, Dominikánská 3.

Číslo 88 vyšlo v srpnu 1960.

T 05 02129



[illegible]



Stát pečuje o zvelebování a všestrannou ochranu přírody a o zachování krajinných krás vlasti, aby tím vytvářel stále bohatší zdroje blahobytu lidu a vhodné prostředí, které by přispívalo zdraví pracujících a umožňovalo jejich zotavení.

Ústava Československé socialistické republiky.